

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN **505**

G.J. van Middelkoop

Geloof in breedbeeld

MEDITATIEF **510**

J. Glas

Predik tegen haar

WANDELEN MET GOD **511**

O.W. Bouwsma

Zachtmoedigheid

ACHTERGRONDEN **513**

H.J. Room

Op zondag werken?

KAMPEN PRAKTISCH **517**

Jos Douma

Gebed - meditatie -
aanvechting

MUZIEK **520**

J. Smelik

Reacties op kerkliederen
van Ria Borkent

SAMENLEVING **523**

T. Haasdijk

GPV 50 jaar

en verder...

Uit de kerken
Meegelezen

KERKELIJK LEVEN / *G.J. van Middelkoop*

GELOOF

IN BREEDBEELD

In welke cultuur leven kerken en gelovigen vandaag?

Met die vraag hielden we ons bezig in de vorige drie nummers. We deden dat naar aanleiding van de Hervormde nota 'Vernieuwen en Doorgaan'. Die ziet in de maatschappelijke ontwikkelingen zowel bedreigingen als kansen voor de kerk. Hoe moeten we daarop inspelen?

Vervolgens gingen we uit van de analyses van de godsdienstsocioloog G. Dekker. We keken eerst naar de tendensen tot individualisering: ieder voor zich? Daarna naar de neiging tot relativisme: wat is waarheid?

In dit laatste artikel willen we letten op de betekenis die het geloof voor mensen heeft. Bij velen is er sprake van een inperking van de betekenis en van de 'reikwijdte' van het geloof,

We luisteren eerst naar wat Dekker daarover opmerkt onder de trefwoorden 'fragmentarisering' en 'rationalisme'.

Verbrokkeling

Veel mensen leiden **een** verbrokkeld leven. Ze hebben niet **een** samenhangend leven, maar een aantal **deel-levens**. Deel-levens die niet of nauwelijks met elkaar verbonden zijn. In elk **afzonderlijk** leven heb je **een** andere rol. In het ene leven wordt dit van je verwacht, in het andere dat. In kerk en gezin moet je je naaste laten voorgaan, maar in het bedrijf moet je je concurrent voor zijn. Mensen lossen **deze** problemen op door de verschillende werelden zoveel mogelijk van elkaar te scheiden. Zo leiden ze verschillende levens tegelijkertijd: hun leven is in segmenten opgedeeld. Je bent dan eigenlijk niet één persoon, maar je bent verschillende mensen

KERNREDACTIE:

PROF. DR. M. TE VELDE,
DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS, DRS.
A.L.Th. DE BRUIJNE, DRS. G. GUNNINK,
DRS. B. LUITEN, DRS. K. DE VRIES.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DR. J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN.

REDACTIE-ASSISTENT:

H. PRINS, Buiten Nieuwstraat 86-1, 8261 AX
Kampen, Tel. (038) 3331335

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes. Tel. (0113) 215591.

ABONNEMENT:

f 90,00 per jaar; f 49,00 per halfjaar; studenten f 74,50 per jaar (binnenland). Buitenland: f 149,00 per jaar (Europa zeepost). Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingsstermijn (opzegging van jaarabonnement vóór 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1 juni).

Losse nummers f 2,05 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij

de Stichting Bralectah.
Tel. (0521) 515946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,95 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

al naar de rol die van je wordt verwacht. Je hebt niet **één** ongedeelde identiteit, maar een meervoudige identiteit: je bent **en** kerklid **en** medewerker in een bedrijf **en** buurtgenoot en telkens ben je weer iemand anders.

Dat heeft ook gevolgen voor het godsdienstig en kerkelijk leven. **Het kerkelijk leven komt steeds losser te staan van de rest van het leven.** Het wordt steeds meer **een** apart leven, dat **niet** gestoord wordt door invloeden uit andere sectoren.

En dat aspect van het leven dat met **name** in de kerk vorm krijgt, namelijk het geloofsleven, speelt **een steeds geringere rol in de andere deel-werelden.** Het geloof 'ver-kerk-elijkt': het krijgt alleen nog gestalte in de **kerk**.

En individueel leiden de mensen een kerkelijk leven náást hun andere levens. De rol van **kerklid** is slechts één van de rollen die **zij** in hun leven vervullen. En die rol is **lang** niet altijd in harmonie te brengen met de andere rollen die zij hebben.

Ook in die **zin** leiden gelovigen een verbrokkeld, gefragmenteerd, **bestaan: het geloofsleven is maar een fragment van hun leven**, en niet meer - zoals vroeger vaak het geval was - het **allesoverheersende** aspect. Het wordt steeds moeilijker om ook op maandag te geloven.

Overheersing van het verstandelijke

In onze **samenleving** neemt het verstand een **belangrijke** plaats in. Dat heeft veel goeds opgeleverd. Maar een schaduwzijde is, dat het **verstandelijke** of rationele, het berekenbare en planmatige, het efficiënte en het denken in oorzaak en gevolg, het hele leven doortrekt. Mensen **handelen** niet alleen rationeel, maar hun **hele** benadering van de werkelijkheid wordt rationeel. En die houding wordt **ook** in hun persoonlijk leven overheersend (het woord 'gezinsplanning' is in dit

verband **veelzeggend!**). Met dat al dreigen ook in het persoonlijke leven de **niet-rationele dimensies van de werkelijkheid, als gevoel en geloof, verdrongen te worden.** Ook raken de mensen **het inzicht in de samenhang der dingen en het vermogen op grond van dit inzicht te handelen** steeds meer kwijt.

Het **toegenomen** rationalisme heeft **ook** gevolgen voor het godsdienstig en kerkelijk leven. In de loop van de tijd hebben mensen steeds meer moeite gekregen met alles wat niet berekenbaar, bewijsbaar en hanteerbaar is. De dingen moeten te **beredeneren** zijn. Daarom kregen veel mensen moeite met wonderen, ja met het hele geloof. **Want** geloof is nooit te **bewijzen** of te beredeneren. Geloven doe je op gezag en geloof moet je aanvaarden. Geloven **berust** op vertrouwen en dat is van andere aard dan beredeneren en bewijzen. En doordat de mensen hun leven steeds **meer** zelf konden beheersen en inrichten, gingen zij zich ook minder **afhankelijk** weten van anderen of van de Ander.

Velen worden zich van de schaduwkanten van het **rationalisme** steeds meer bewust. Men komt tot de **ontdekking** dat 'de dingen hun geheim hebben'. Er wordt steeds meer aandacht gevraagd voor de andere kanten **van** het leven. Maar in feite wordt onze cultuur nog **zeer** sterk door het verstandelijke beheerst.

We kunnen de beschreven verbrokkeling en het overheersen van het verstandelijke ook - met een andere typering van Dekker - zien als **een beperking van de reikwijdte van de godsdienst.** Het godsdienstig en kerkelijk leven worden teruggedrongen tot de persoonlijke wereld van mensen en daarbinnen tot bepaalde aspecten van de persoon.

Terugdringing van het geloof

Deze beperking kan verschillende vormen aannemen. De eerste, veel

voorkomende, vorm is, dat je alles **wat** zich niet verdraagt met het **medelijk denken** wegschraapt uit je geloof. Je dunt je geloof uit tot die dingen **waar** je als mens die zijn verstand gebruikt nog **wel** achter kunt staan. Dat is de weg die de aangepaste theologie **ging** en gaat. **Het** is de houding van het 'algemeen betwijfeld christelijk geloof' van **Kuitert**, dat **kennelijk** velen aanspreekt. Je dringt het geloof terug tot die elementen die **niet** in strijd zijn met **wat** redelijk is. Je kunt het geloof ook op een andere **manier** terugdringen, namelijk door het juist betrokken doen zijn op **het irrationele**. Het verstand **mag** er **dan** terecht aanspraak op maken, dat het km bepalen wat waar en **wat** niet waar is, maar er is **méér** te zeggen. Het hart heeft zijn **redenen** die het verstand niet kent. Het geloof gaat niet over de gebieden waar het verstand het voor het zeggen heeft. Maar het kent zijn eigen terrein, dat van de **zin**, de inspiratie tot handelen, de **hoop**, het vertrouwen.

Behoeftte aan 'geloof'

En juist op dit gebied hebben **we** wel iets nodig nu het **post-moderne** levensgevoel de dromen en idealen van het moderne denken ontmaskert en afbreekt. Dat lezen we bij Van den **Braembussche in Voorbij het postmodernisme** (1996). De grote **verhalen** van godsdiensten en ideologieën hebben hun geldigheid verloren. **Alle** waarden **zijn** betrekkelijk. Zo goed als alles staat op losse schroeven. En het hoogste ideaal is, dat we een ongebonden vrijheid verwerven. Maar **hoe** zullen we in de toekomst, voorbij het postmodernisme, met **onze** verworven vrijheden omgaan? Zal de grote vrijheid, die deze **tijl** kenmerkt, ook daadwerkelijk meer bewegingsruimte opleveren? Of zal er door de grote vrijheid juist weer **behoefte ontstaan aan grenzen aan de vrijheid, aan overtuiging en authenticiteit? Zal de maatschappelij-**

ke tendens tot individualisering echt **een vrijere samenleving** opleveren? Of zal er door de groeiende nadruk op het **souvereine** subject een hernieuwd **verlangen ontstaan naar toenadering, naar gesprek, naar &Ander?** **Lag** in het postmodernisme nog de nadruk op de totale bevrijding van het subject, in de wereld voorbij het postmodernisme zal het gaan om een stap die verder gaat dan de vrijheid. Een stap die verband houdt met het herstellen **van** een oorspronkelijke gevoeligheid voor de Ander. Een **gevoeligheid** die **verantwoordelijk**heid oproept en die weleens bepalend kan zijn voor het voortbestaan van de mensheid. Dat gaat pas doorbreken op het moment dat de postmoderne mens, die alles aan zich ondergeschikt maakt, weer hart begint te **krijgen voor** het (verborgen) leed van de Ander. We moeten **weer** komen tot een menselijk handelen dat zich laat bepalen door iets hogers dan eigenbelang en egoïsme. En daarom moeten we het postmoderne beleven overstijgen. Dan komt er **weer** plaats **voor** solidariteit, mededogen en tolerantie. Dat **kunnen dan** pijlers **zijn** voor **een ethische renaissance**, waarin gezocht wordt naar een gezamenlijke ondergrond van menselijkheid, een brug tussen het ik en de Ander, tussen vrijheid en gelijkheid, tussen rechten en plichten. We **moeten** toch voorbij het postmodernisme en zijn desoriëntatie, waarin begrippen als waarheid, werkelijkheid, eenheid, ethiek en betekenis volstrekt inhoudloos zijn **geworden**. Het verwerpen van het ideaal van de Verlichting roept ook een **vacuüm** op **in de zingeving**. Als we niet opnieuw **komen** tot tolerantie, rechtvaardigheid en solidariteit, dan vallen we weer **rug** in de grote verhalen, **maar** nu in **een** irrationele of mystieke gedaante, zoals **in** de huidige rage van **New Age**. Maar als **we** dat niet willen en toch verder willen komen, **zullen we dan heb religieuze kunnen missen?**

De secularisatie voorbij?

Die **vraag** stelt ook de toekomstonderzoeker **B. van Steenberg** in **het** boek **Afscheid van de twintigste eeuw; vernieuwing van de cultuur**, in 1993 uitgekomen als publicatie van het Nederlands **Gesprekscentrum**. Hoe moeten we verder met de Westerse cultuur? Van Steenberg hoopt op **een tweede Renaissance voor Europa**. De nieuwe Europese cultuur moet een voortzetting te zien geven van de verzorgingsstaat. Daarnaast moet de mens zich ontwikkelen van een volstrekt antropocentrisch wezen tot een wezen met een meer kosmisch bewustzijn, dat zich meer verantwoordelijk voelt voor zijn natuurlijke omgeving. We moeten werken aan een duurzame maatschappij. Maar het belangrijkste **zal zijn een nieuwe vorm van religiositeit**. Deze **moet** een plaats krijgen in een cultuur die de secularisatie achter zich laat, een post-seculiere cultuur. Want over de secularisatie kun je niet alleen maar juichen. Ze bracht een zekere bevrijding, maar een keerzijde van het proces was, dat er een kille maatschappij ontstond, waarin geen plaats meer is **voor vragen naar de uiteindelijke zin van het bestaan**. Van Steenberg ziet nu tweeërlei reactie. De eerste vraagt: geef me **de godsdienst van vroeger weer terug met zijn oude en zekere waarden**. Dat zie je wereldwijd gebeuren: in de Islam zie je een fundamentalisme opkomen, maar **ook** in Amerika zie je een **nieuw-fundamentalistische 'morele meerderheid'-beweging**. In ons land valt de groei van de Evangelische Omroep **daaruit** te verklaren. In Oost-Europa lijkt vooral het opkomende nationalisme als een **vorm** van pseudo-religie in te spelen op de behoefte aan een traditionelere **zingeving**. Voor Steenberg hebben deze nieuw-fundamentalistische tendensen maar een beperkte **waarde** voor de toekomst. Toch blijkt in onze **geseculariseerde** wereld de behoefte te bestaan

aan een vorm van zingeving die **h**ven het persoonlijke uitgaat, ook bij **mensen** die niet terug willen naar vroeger. En dan komt het idee van een *postseculiere cultuur in beeld*, een cultuur waarvan de kiemen al duidelijk zichtbaar zijn.

Nieuwe religiositeit

Er is behoefte aan de ontwikkeling van een vorm van nieuwe spiritualiteit of religiositeit. Hoe verhoudt die zich tot het christelijk geloof? Een groot verschil is, dat het niet zozeer een monotheïstische godsdienst is. Het christendom **kun** je echt **gods-dienst** noemen, **namelijk** het dienen van die **ene** persoonlijke God, die buiten ons staat, die de volstrekt Andere is, die Zich **in** de geschiedenis aan ons heeft geopenbaard en die van ons vraagt Hem **te** dienen. De spiritualiteit of religiositeit die Van Steenbergen voor ogen staat, heeft echter betrekking op **een** immanent proces, van **een** directe **ervaring** - waaraan **geen** bemiddelaars te pas komen - **van verbondenheid**; een verbonden-zijn **met** de grond **van alle zijn**, **met het kosmische en met het mystieke**, **een** ervaring die we kunnen beleven door **diep** in **onszelf** te duiken. Tegenover de **transcendente** God als buitenstaander staat in deze spiritualiteit de immanente God, of beter: het **immanent-goddelijke waar de mens zelf deel van uitmaakt**.

Een dergelijke vorm van nieuwe of hernieuwde spiritualiteit heeft toekomstwaarde, omdat ze heel goed inspeelt op de behoeften van de moderne - of zo je wilt: **na-moderne** - **Europese mens**:

* **In de eerste plaats**: die moderne mens ziet zichzelf immers graag als autonoom wezen, dat niet zoveel behoefte heeft aan 'middelaars' **tussen hemzelf** en het goddelijke. Hij zal dan **ook** zijn nieuwe religiositeit het beste kunnen beleven in een nieuwe institutionele vorm van religieuze beleving. Van Steenbergen stelt het *Quaker-model* voor, **naar een** religieuze gemeenschap die

geen voorganger of priester kent. Alle **gemeenteleden** hebben een relatie met het goddelijke en tijdens de bijeenkomsten is ieder lid gerechtigd daarvan getuigenis **van af** te leggen. Belangrijk is dat dit getuigenis **uitdrukking** is van een directe beleving van het goddelijke, kosmische, **boven-persoonlijke** of hoe men het ook wil noemen, via een naar binnen gekeerd proces **van** wat wij tegenwoordig meditatie noemen.

* In de tweede plaats gaat het bij deze spiritualiteit om de **religieuze ervaring of beleving**. Nu de aarde vrijwel geheel ontdekt is en uitstapjes in de ruimte maar voor weinigen zijn weggelegd, kunnen we een nieuwe wereld vinden om te ontdekken, door binnen **te dringen** in de **diepere** lagen van de eigen ziel. Heel interessant daarbij is, dat er een vloeiende overgang bestaat van de wereld van de ziel naar het gebied van het boven-persoonlijke, het religieuze en het spirituele.

* In de derde plaats blijkt deze nieuwe spiritualiteit niet op gespannen **voet** te staan met de wetenschappen. De nieuwe fysica en biologie hebben de waarde herontdekt **van** wereldbeelden die mystiek en **theologie** al lang geleden **hebben** gecreëerd. Het **wereldbeeld** van de nieuwe spiritualiteiten dat van de nieuwe wetenschap lijken veel met elkaar gemeen te hebben. Ze kunnen dan ook prima in harmonie met elkaar leven.

* Tenslotte past deze **nieuwe spiritualiteit** goed bij het inzicht dat **we** anders **moeten** omgaan met de ons omringende natuur. Een ecologische spiritualiteit benadrukt de diepe en existentiële **verbondenheid** van de mens met de natuur.

* Deze opvattingen over **nieuwe spiritualiteit** zoeken aansluiting bij **de mystiek, de gnosis en de antroposofie**. Daarmee neemt Van Steenbergen op een bepaalde manier afscheid van de Verlichting. Met de milde **postmodernist Stephen Toulmin** grijpt hij terug naar een **andere** bron voor de Europese cultuur, namelijk de Renaissance. **Kenmer-**

kend voor de Renaissance vinden zij de nadruk op tolerantie, op het erkennen van onzekerheid, op uiteenlopende meningen, op dubbelzinnigheid, op redelijkheid maar ook op de rol van de religie. Als we ons weer **zouden** oriënteren op de Renaissance, en tot een nieuwe Renaissance zouden komen, zou dat veel beter aansluiten op en als inspiratie kunnen dienen voor een Europa als **postseculiere** maatschappij.

Keert de wal het schip?

Als we het bovenstaande **samenvatten**, kunnen we het volgende vaststellen.

Het **moderne rationalisme** drong het geloof terug en **brak** het af. Het post-modernisme gunt het geloof wel een plaats, maar dan als een zuivere **privé-aangelegenheid**, die voor je persoonlijke beleving wellicht veel kan betekenen, maar geen enkele waarde heeft die daarbovenuit gaat. Of dit postmoderne gevoelen een betere voedingsbodem biedt voor het christelijk geloof, is dan ook **nog maar** de vraag.

Denkers die **het postmodernisme voorbij willen**, **zoeken** naar een religiositeit die weer een **bron** kan zijn voor zingeving, inspiratie, hoop en vertrouwen. Een religiositeit die boven-persoonlijk is en **boven** het subjectieve gevoelen uitstijgt. Een religiositeit die vooral irrationeel gekleurd lijkt te zijn. Het **kan** er op lijken, dat de wal het schip keert. De mens is geschapen met een gerichtheid op God, zei Augustinus. Na zijn **afvallen** van God, ervaart de mens leegte en gaat hij op zoek naar surrogaten. Maar dat betekent nog niet dat hij nu wel langs deze natuurlijke weg ertoe komt terug te keren naar God. De religiositeit die hij **zelf** verzint, zoekt nieuwe verbondenheid **w** geborgenheid, besef van zin en ethische verantwoordelijkheid. Aan de **ene** kant lijkt dat aanknopingspunten te kunnen geven voor de **bood-**

schap van het evangelie. Aan de andere kant staan de opvattingen die in de harten van Van Steenbergen en Wielemans zijn opgekomen wel heel **ver** van het bijbels **geloof** en kun je ze beslist niet **typeren** als een terugkeer naar **God** en zijn Woord.

Waar staan wij?

Als we ons eigen standpunt willen bepalen ten opzichte van deze ontwikkelingen, **moeten we** het volgende opmerken.

* Gereformeerd geloven wil zich laat gezegen door de Bijbel en wordt daarom gekenmerkt door gehoorzaamheid aan dat **Woord**.

* Gereformeerd geloven moet zich daarom duidelijk afwijzend opstellen tegenover elke **vage religiositeit** en tegen opvattingen die het zoeken in de gedachte dat **God** niet buiten deze wereld staat, **maar** een dimensie daarbinnen is, anders gezegd de immanentie **van God in deze wereld**.

* Gereformeerd geloven moet zich **verzetten** tegen een overheersing door het verstandelijke, een **verrationalisering** van het geloof onder invloed van het moderne denken; geloven betekent, dat je je in je hart aangesproken weet door **God** en je daaraan gewonnen geeft en vanuit die hartelijke verbondenheid met **God** word je in je hele **bestaan**, **in** je denken, willen, **voelen** en handelen gestuurd; dus eerst het hart en daarna het verstand.

* Gereformeerd geloven moet zich ook verzetten tegen een tendens om het geloof terug te brengen tot **wat niet-verstandelijk is**, het irrationele. **Vroomheid** of spiritualiteit worden door Van 't Spijker omschreven als de menselijke reactie, door **Gods** Geest **gewekt**, op Gods openbaring, waardoor de mens tot in het diepst van zijn wezen **voor** God komt te staan en tot in alle dimensies van zijn leven zich daarvan bewust is en daaraan uitdrukking geeft. In deze formulering zijn openbaring en spiritualiteit op **elkaar betrok-**

ken, waarbij de openbaring voorop gaat. De geestelijke vernieuwing raakt de wil, het gevoelsleven en de ratio. Door het geloof geleid gaat de christen ook op **een** christelijke manier denken. Een toenemende verheldering van inzicht is er het gevolg van. Daardoor is men in staat te weten waarop het aankomt. Men gaat dingen onderscheiden en tegen elkaar afwegen (Spiritualiteit 438-440).

* Gereformeerd geloven moet zich **verzetten** tegen **opvattingen** als zou het geloven beperkt zijn tot slechts **één aspect** van **ons mens-zijn**; **geloven** betekent **God liefhebben** met heel je **hart** en heel je ziel, met heel je verstand en met heel je kracht.

* Gereformeerd geloven moet zich ook **verzetten** tegen gedachten als **zou** het geloven alleen betekenis hebben **voor strikt godsdienstig terrein**: het **klooster**, de kerkgang, de bijbellezing en het gebed. Gereformeerd geloven is geloven in breedbeeld: geloven - in woorden van dr. H. van Riessen - 'dat heel de schepping door de **zonde bedorven** is, dat heel de schepping door het kruis van Christus, het Lam dat geslacht is voor de **grondlegging** der wereld, weer met God **verzoend** is, en **dat** heel **het mensenleven godsdienst is**. **De schepping** is religie, alle **dingen** zijn uit, door en tot God. Alles is Gods gave, alles bestaat **dank** zij Zijn gunst en zegen in **Jezus Christus**, alles bestaat om Christus' wil, die de enige weg tot God is, tot eer van God, alles staat aldus in **Zijn** dienst. **Gereformeerd-zijn** is daarop zonder reserve amen **zeggen**. Het is het begeren om alles **in de lichtglans van het Koninkrijk Gods te stellen**, alle **dingen** daarheen te richten teneinde zo met alles God daar te dienen en te **eren**.() Al ons werken, al ons doen en laten behoort erediens te **zijn**, dienst in het **Koninkrijk**.' (**Mens** en werk, 13-14).

Wanneer **we zo** geloven, **kunnen we** de verbrokkeling van ons **leven** te boven **komen**. En in beginsel heelheid **en integratie** vinden **in** ons christelijk bestaan.

* Gereformeerd geloven betekent positief, dat we **ook** in een deels moderne, **deels** postmoderne wereld nog kunnen leven in het diep religieuze besef, dat wij ons gedragen weten door **God**, *die grond*, doel en **zin is van ons bestaan en waarborg van ome identiteit**. Bij Hem mogen wij behoren en bij **Hem** **mogen we ons** geborgen **weten** met de argeloze **geborgenheid** van kinderen die onder het **oog van** hun **moeder** in h m spel verdiept mogen zijn en daarom **helemaal** met elkaar bij hun spel en tegelijkertijd ook helemaal bij hun moeder zijn, mals Von Campenhausen zo fraai heeft opgemerkt.

Hoe reageren wij?

We hebben de afgelopen vier weken **ons** verdiept in de cultuur waarin wij leven. Een **cultuur** die wij inademen. Waarvan **de** sfeer via alle poriën binnendringt in ons bestaan. Waarvan het grondsoep onze fundamenteen zomaar km aantasten. Bij onszelf, maar meer nog bij **onze** kinderen.

We hebben gelet op een aantal trends, waarbij we drie **gezichtshoeken** kozen: **individualisering** (ieder voor zich?), relativisme (wat is waarheid?) en spiritualiteit (wat betekent geloven?)

Denken kan leiden tot doen; bezinning vraagt om actie. In de vorige artikelen zijn concrete aandachtspunten voor beleid **geformuleerd**. In dit artikel **doe** ik **dat** niet uitdrukkelijk, maar de punten in het vorige blok kunnen zonder moeite **door** ieder in **beleidsaanbevelingen** **worden vertaald**.

Wanneer het klimaat verandert, vraagt dat om maatregelen. Dat geldt **ook** bij veranderingen in het geestelijk klimaat. Er zijn defensieve maatregelen nodig. **Ook** maatregelen om mogelijke schade te **voorkómen**. Hoe spelen we in op de hedendaagse 'bedreigingen en uitdagingen'? Dat is **een** vraag voor prediking en catechese, **voor** onder-

wijs en opvoeding. **Een** vraag voor ons allen, **ambtsdragers** en gemeentelieden. **Welk** beleid **voeren we in** kerkenraad en **gemeente**? Waarp **zijn** we gespitst **in** ons onderwijs? Wat kan de kerkelijke pers door voorlichting **en** toerusting voor **haar** lezers betekenen?

Als **we** op de gesignaleerde punten niet voortdurend alert zijn, lopen **we** risico's. Risico's van gemakzucht en gezapigheid, van verlies van pit en van op je quivive zijn. Dan komt het **zomaar** zover, dat **ons** geloof **niet** als kracht **functioneert** en dat we niet leren de **gestalte van Christus** te vertonen in denken en doen. En dat we ons aanpassen aan de schema's van de wereld waarin **we** leven. Terwijl we toch op **zijn** minst een innerlijke reserve **zouden** moeten kennen en ons niet laten meenemen, maar **zonodig** in **verzet** gaan **tegen** de tijd. Laten **we** elkaar daarom voortdurend opscherpen om eigentijds en to **the** point om te gaan met de vragen die op ons afkomen in het klimaat van de cultuur van **vandaag**.

M meditatief

PREDIK TEGEN HAAR

(Jona 1:2)

Het oordeel over Nineve

Jona moet 'tegen' Nineve prediken. 'Tegen' betekent: **hij** wordt naar die stad gestuurd om Gods oordeel aan te zeggen (zie 3:4). Daar is alle reden **toe**. Het gewelddadig **karakter** van deze stad ('haar boosheid') is berucht tot ver over de grenzen. Het **criminele** gedrag is **ten** hemel schreiend en de God des hemels pikt het niet langer ('het steeg op voor Gods aangezicht').

Het zweet van de prediker

Als dienaar van het Woord breekt het zweet me wel eens uit als ik het evangelie moet verkondigen. En ik ben toch al **op** heel wat plekken geweest: tehuizen, scholen, gevangenis, radio, **tv**, kerken, straten, **ten-ten**. Maar omdat ik de **overtuiging** **had** dat **ik** het moest doen, heb ik het evangelie **verkondigd**. Maar heb ik **ook** het oordeel van God aangezegd over alle slechtheid van mensen? Heb ik **ook** verteld dat **God een** Rechter is die de zonden moet straffen en dat Hij niet **corrupt** is? Dat **wordt wéér** zweten!

Moed

Over de moed van de veroveraar Alexander de **Grote** bestaat een

anekdote. Er werd een jonge soldaat bij hem gebracht die uit angst was weggevlucht uit de strijd. Alexander vroeg hem: hoe heet je? Alexander, **commandant**, zei de jongen. Hoe zei je? **Alexander**, commandant, herhaalde de jongen. Jongeman, verander dan je houding of verander anders je **naam**. **Vraagt Christus** zwetende **zwijgers** **ook** niet: hoe heet je? Dan antwoorden we toch dat we christen heten? **Hoe** zei je? Christen, Heer. **Geliefde** broeder, geliefde zuster, laten we dan onze houding veranderen of anders **onze** naam. **Onze grootste** bedreiging is lafheid. En wat we het meest nodig hebben is **moed**.

Niet zwijgen

Nederland is Nineve niet. Maar het kwaad is er **wél** en heeft zelfs bekendheid tot **over** de grenzen. Wat vanuit een volk hoort op te stijgen tot God zijn dankbare offers en **gebeden**. Maar ik zie **ook** heel wat anders opstijgen: geweld, onderdrukking, **crimineel** gedrag.

Predik tegen je eigen hart!
Predik tegen de kerk!
Predik tegen de **samenleving**!

Het **zal** toch **niet** zo zijn dat we onze landgenoten **hun** bekering tot God niet gunnen?

De kerkelijke pers heeft een belangrijke rol te spelen in de maatschappij. Het is de taak van de kerkelijke pers om de mens te helpen in zijn zoektocht naar de waarheid. De kerkelijke pers moet de mens helpen om zijn ziele te redden. De kerkelijke pers moet de mens helpen om zijn ziel te redden.

De kerkelijke pers heeft een belangrijke rol te spelen in de maatschappij. Het is de taak van de kerkelijke pers om de mens te helpen in zijn zoektocht naar de waarheid. De kerkelijke pers moet de mens helpen om zijn ziele te redden. De kerkelijke pers moet de mens helpen om zijn ziel te redden.

In Matteüs 5 lezen we van de zaligsprekingen die de Here Jezus uitsprak. Een daarvan gaat over zachtmoedige mensen. Zij krijgen & wereld. Maar levert nadenken over zachtmoedig-zijn niet een wereld van verschil op met de samenleving waarvan wij deel uit maken?

Notering 1

Eerlijk is **eerlijk**, het woord 'zachtmoedigheid' staat over het algemeen niet hoog aangeschreven onder de mensen. Het is wel een aardige eigenschap, **maar** het zijn ook wel watjes, die zachtmoedige mensen. Lobbessen, goeiegers. Ze trekken nogal eens aan het kortste eind. Dat heb je ervan als je met zo'n karakter behept bent. En in onze samenleving staat assertiviteit veel hoger aangeschreven: een redelijk gebekt mens komt wel aan zijn trekken. Zachtmoedigheid is vast en zeker iets heel goeds, maar de notering is laag: wie zo is, maakt geen vuist en schopt het niet ver.

Notering 2

Jezus prijst die mensen gelukkig, die zachtmoedig zijn. Hij heeft het dan over dezelfde mensen als de armen van geest, de treurenden. Het gaat helemaal niet over een eigenschap, het gaat over een manier van leven! Het zijn mensen die geen vuist willen maken. Psalm 37 spreekt over zulke mensen. Zij zijn het die 'hun weg op de Here wentelen'. Anders vertaald ze leggen hun levensweg in Gods hand. Onder wat voor omstandigheden ook vinden zij hun rust in God. Daar kiezen ze voor, door het geloof. Niet onaangevochten, vast en zeker niet, maar wel

constant en continu met God levend. Dichtbij Hem kruipend, omdat alles wat je verwachten kunt en mag van God komt!

Omgang

Dat is nu met de Here omgaan. Hij is de God die spreekt en doet naar zijn beloften. En je bergen bij Hem, temidden van alle turbulentie van het leven, dat is vertrouwelijk met Hem leven. Dat is typerend voor Gods kinderen en Jezus' gelukwens waard. Een belangrijke vraag is dan ook herken je jezelf in die type-ring?

Wie nog meer?

Mozes stond bekend als een zachtmoedig mens, **meer** dan iemand anders (Num. 12:3). Maar hij stond in vuur en vlam voor de Naam van zijn God. De Here Jezus noemt zichzelf zachtmoedig (Matt. 11:29). Zo komt Hij als Koning tot zijn volk (Matt. 21:5). Paulus doet later een beroep op de Korinthiërs bij de zachtmoedigheid van Christus (2 Kor. 10:1). Als het om Hem ging, wist Hij van zelfverloochening. Ging het om de eer en goede Naam van zijn Vader, dan dreef Hij de mensen het tempelplein af en striemden zijn woorden. En aan het kruis bidt Hij, de zachtmoedige bij uitstek, voor zijn vijanden.

Leren

Er valt dus een heleboel te leren voor ons (vgl. Jezus' oproep daartoe, Matt. 11:29). Mensen trekken aan de bel bij het minste wat hen in de weg staat. Maar Jezus gaat ons voor om het belang van God en dat

Wandelen met God

van de ander voorop te stellen (Filipp. 2:4). Willen we ook werkelijk die stijl van leven leren? Dan zul je ook moeten weten waar je de kracht vandaan kunt halen om zo te zijn, zoals Paulus aan Titus schreef: "herinner je gemeenteleden eraan dat zij (...) alle zachtmoedigheid bewijzen aan alle mensen" (3:2). Dat is in feite opstandingskracht (vgl. Filipp. 3:10)! Door die kracht, die we putten uit Hem, als we bidden tot God, in ons omgaan met Hem, kunnen we ook verantwoording afleggen van de hoop die in ons is. En opnieuw: met alle zachtmoedigheid (1 Petr. 3:15).

Gods Geest

Je zou het typerend vernieuwingswerk van Gods Geest in je leven mogen noemen, als je die levensstijl oppakt. En dan nog: het gaat er niet om dat je alles over je kant laat gaan. Het zal erom gaan dat je opkomt voor Gods Naam en de naam van hen die bij Hem horen. Zo stond Paulus erop dat de stadsbestuurders van Filippi hem uitgeleide deden (Hand. 16). Er is niets mis mee als je van je rechten gebruik maakt. Maar dan wel als mens, die lijkt op zijn Heer, op Christus. Hij bracht alles steeds opnieuw in gebed bij zijn Vader. Zo werd Hij getroost, bemoedigd met kracht van God. Zo kon Hij het, naar de mens gesproken, ook dragen. Gods Geest was op Hem. Hij was vol van Hem!

Samenleving

Die manier van leven zou typerend voor ons christenen moeten zijn. Het gaat er nogal eens anders en heftiger aan toe. Juist ook als het gaat om eigen eer en naam. Om ei-

gen overtuiging en gelijk. Daar is nogal eens wat mis mee, helaas. Het is niet met veel vermaak dat je dat constateert. Zou juist die levensstijl voor anderen ook niet uitdrukkelijk verwijzen naar Christus? Willen we zijn navolgers zijn, dan zullen we ook in die zin op Hem willen lijken. Dat brengt vast en zeker niet alleen maar vrolijkheid. Maar je bent wel gelukkig, volgens Christus' eigen woord. Vanwege je band aan God. Aan je Heiland. Omdat niets je van Hem kan scheiden. En anderen zien zo in ons het licht dat afstraalt op ons vanwege Hem (Matt. 5:16).

Belofte

Christus zegt de zachtmoedigen de aarde toe. **Helemaal. Brutalen** komen niet meer aan de bak. En wat **Christus belooft**, hoeven wij gelukkig niet te bevechten. De toekomst wordt ons gegeven! Want wie in **Christus** Jezus Gods kind is, is wetig erfgenaam van het Koninkrijk. De hele wereld ligt te wachten. Jezus schaamde zich niet zachtmoedig te zijn. In zijn nagelaten voetstappen de **onze zettend** komen we thuis.

Beroepen te Hasselt: S.W. de Boer te Leek, te Hengelo (O): K. van den Geest te **Amsterdam-Centrum**. Aangenomen naar Almere (wijk Oost): S.S. Braaksma te **Beverwijk** en Krommenie; naar Alphen aan den Rijn: K. de Vries uit **Ridderkerk**, die **bedankte voor** Drachten-Zuid-Oost, **Hardenberg-Oost** en **Amersfoort-Noord**.

Beroepbaar gesteld door de classis Enschede: J.R. Douma te **Kampen**, tel. 038-3330887:

Toegelaten door de classis Groote-gast is toegelaten tot de dienst des **Woords**: D. de Jong, die een beroep naar Grijpskerk i.c.m. Niezijl heeft aangenomen.

Doctoraal examen

Aan de Theologische Universiteit slaagden voor het doctoraal examen: H.D. Bondt te **Steenwijk** en J.M. Oldenhuis te **Kampen**.

TV-dienst

Op D.V. 29 maart a.s. zal een TV-kerkdienst uitgezonden worden vanuit de vrijgemaakte Gereformeerde Kerk te Assen-Zuid. Voor-ganger: O.W. Bouwsma. Aanvang 11.00 uur.

Intrede

De heer M.A. van Leeuwen, kandidaat te IJmuiden, deed 22 maart jl. intrede in Zuidwolde (Gr.). Hij werd bevestigd door prof. J. Douma te **Hardenberg**. Nieuw adres: **Schoolstraat 5, 9785 BA Zuidwolde**, tel. 050-3012794.

Ds. D. Noort, predikant te **Ferwerd-Hallum**, heeft een beroep naar de **Geref. Kerk (vrijg.) te Bussum-Huizen** aangenomen. Hij doet 5 april intrede in Huizen. In diezelfde

U uit de kerken

dienst wordt hij bevestigd door ds. A. de Graaf te **Marknesse**. De dienst wordt gehouden in de Kruiskerk en begint om 16.00 uur. Het nieuwe adres van ds. Noort wordt: Van der **Helstlaan 55, 1412 HH Naarden**, tel. 035-6950127.

Jubiläum

Het was woensdag 25 februari jl. een kwart eeuw geleden dat dr. L.J. Joosse, predikant van Groningen-West, bevestigd werd in het ambt. **Leendert Jan Joosse werd in 1944 geboren en werd in 1973 in Hasselt dienaar van het Woord**. In 1977 vertrok hij naar IJmuiden, in 1981 naar Albany (West-Australië) en op 25 februari 1984 verbond hij zich aan Groningen-West. Hij was en is steeds actief voor het zendingswerk en is voorzitter van het curatorium van de IRTT.

Adreswijzigingen e.d.

Amersfoort * **Kerkelijk Bureau**: P. Baas, Soesterweg 408, 3812 BK Amersfoort, tel. 033-4613007.

Ede * **Scriba**: K.I.J. Mollema, Ariënsweg 39, 6711 PE, tel. 0318-611241.

Zaandam * Telefoonnummer: ds. J.W. Velkamp 075-7711471;

* **Diaconie**: G. Holsappel, **Morgenstarstraat 146, 1544 CT Zaandijk**, tel. 075-6281153.

OP ZONDAG WERKEN?

H.J. Room

Het vierde gebod en de zondag vandaag

Het ziet er naar uit dat er steeds meer mensen op zondag gaan werken. Ook op ons zal de druk toenemen daaraan mee te doen. Hoe ga je daar mee om? Wat heeft het vierde gebod ons vandaag te zeggen? In dit artikel kom ik weer terug bij de praktijk. Op zondag werken? We hebben altijd gezegd: alleen wanneer dat echt noodzakelijk is. Of wanneer de barmhartigheid dat van ons vraagt. Maar wat houdt dat in vandaag?

Uitgangspunt

Vertrekpunt voor het nadenken over deze vraag is de blijvende geldigheid van het vierde gebod. Dat mag de conclusie uit voorgaande artikelen zijn. De Here heeft ons in de zondag als vrije dag een geweldig geschenk gegeven. Hij roept ons naar de (beide) erediens ten toe. Hij wil ook dat we op zo'n dag lichamelijk en geestelijk tot rust komen. Het is een zaak van geloof de zondagsrust naar beste kunnen te bevorderen en verstoring daarvan zoveel mogelijk tegen te gaan. Laat het ook maar goed duidelijk worden dat het ons er daarbij om gaat de Here te willen gehoorzamen. En ook dat zijn geboden goed zijn voor heel de samenleving. Daarom zullen we alert moeten zijn op landelijke en plaatselijke ontwikkelingen die de zondag als rustdag bedreigen en daarop in moeten spelen. De zondag dient in wet- en regelgeving zoveel mogelijk beschermd te worden. Ook moeten we met alle macht opkomen voor een duidelijk-

ke verbetering van de bescherming van gewetensbezwaarden. Als christenondernemer zul je erop uit zijn je personeel niet op zondag te laten werken, ook als dat consequenties heeft voor je orderportefeuille.

Werknemer

Ook als je als werknemer op de arbeidsmarkt actief bent heeft dit uitgangspunt gevolgen. Er is arbeid waarvan je niet kunt zeggen dat het noodzakelijk is. Er is ook werk dat er alleen op gericht is de winst van de onderneming nog verder te vergroten. Zulke arbeid moet je als christen niet zoeken. En als je daar toch bij betrokken wordt en er niet onderuit kunt, moet je serieus op zoek te gaan naar een andere werkring. Dat is gemakkelijk gezegd, ik weet het. Het zal in de praktijk soms op vele moeilijkheden stuiten. Ik ga daar verderop in dit artikel nog op in. Maar we zullen absoluut ernst met het vierde gebod moeten maken. Het mag ons heel wat waard zijn te leven ook naar dit ge-

bod. De Here vraagt echt ons hart. Ook bij je beroepskeuze zal dit aspect al moeten meewegen. En als ie solliciteert. Je kunt afspraken ten aanzien van de zondag proberen vast te leggen in een cao of rechtspositieregeling. Van belang is ook dat je in bedrijven als werknemers zo mogelijk gezamenlijk op dit punt actie onderneemt en je laat steunen door bijvoorbeeld het GMV.¹

Problemen

Het zal duidelijk zijn dat met dit uitgangspunt lang niet alles is gezegd. Het is een goed en noodzakelijk vertrekpunt om de problemen tegemoet te treden. Maar de problemen zelf zijn daarmee nog niet opgelost. Om maar iets te noemen: we moeten alert zijn op bescherming van de zondag in wet- en regelgeving. Maar de praktijk is dat die bescherming de laatste jaren behoorlijk teruggetreden is. En we maken ontwikkelingen door die verdere uitholling van zo'n bescherming beogen. We moeten de gewetensbezwaarden beter beschermen. Maar vanuit de politiek is het merendeel van de tweede kamer daar niet in geïnteresseerd. Je moet het niet willen werken op zondag betrekken bij je sollicitaties. Maar de situatie in een bedrijf kan snel veranderen nadat je aangenomen bent. Je moet geen arbeid op zondag verrichten waarvan je niet kunt zeggen dat het noodzakelijk is. Maar wat is precies noodzakelijke arbeid? Hoe ga je om met het grijze gebied tussen noodzakelijke en niet-noodzakelijke arbeid? Bovendien, ben je als werknemer altijd in staat om je aan zondagswerk te onttrekken en om ander werk te zoeken?

Ook bij een goed uitgangspunt zijn de problemen dus nog niet opgelost. Ze beginnen daar juist. **Eén** oorzaak hiervan ligt in onze maatschappij die erg ingewikkeld is geworden. Trouwens ook in **een** vrij overzichtelijke samenleving is het niet **altijd** eenvoudig om precies te **zeggen** welke arbeid wel en welke niet op zondag geoorloofd is. Vroeger **toen** de samenleving een sterk agrarisch stempel droeg, was duidelijk dat een brand blussen een noodzakelijk werk **was**. Je mocht het ook op **zondag** doen. Maar **men** was verdeeld over de vraag of je op zondag **ook** de oogst mocht redden, die anders verloren zou gaan door het slechte weer.² Nog veel moeilijker ligt het vandaag in een samenleving waarin je niet zomaar allerlei diensten op zondag stil kunt zetten (gas, water, **electriciteit**). Dat vraagt ook weer om ondersteunende dienstverlening (noodzakelijke reparaties). Vanwege allerlei chemische processen en de aard van het productieproces **kunnen** verschillende bedrijven op zondag niet stilgelegd worden. In de agrarische sector komt meer werk op zondag los, juist omdat men aan schaalvergroting heeft moeten doen. Ook het **vervoer** kun je op zondag niet helemaal stil leggen, al zou je het **kunnen** **terugdringen**.³ Zo zou er veel meer te noemen **zijn**.

Kortom

Kortom, onze samenleving is heel ingewikkeld geworden. Allerlei radertjes **grijpen** op elkaar in. Als je het **één** stilzet kan het andere ook niet meer functioneren. We kunnen **ook** lang niet altijd **overzien** welke arbeid **wel** en niet behoort tot het noodzakelijk werk, dat je op **zondag** zonder gewetensbezwaar kunt doen. Er is **ook** nog zoiets als een grijze **zone**.⁴ Daardoor is het lang niet altijd eenvoudig om precies de scheiding tussen noodzakelijk en niet-noodzakelijk werk aan te geven.

Nog veel grotere invloed heeft een andere oorzaak voor de problemen die er vandaag **voor** ons ontstaan, wanneer **we** niet op zondag **willen** werken: de secularisatie. Zondagsrust zou **ook** in onze **samenleving** best voor **een** **belangrijk** deel gehandhaafd **kunnen** worden. Een computerbedrijf als **Baan kan** uitgroeien **tot** een gigant, **terwijl** er niet op zondag wordt gewerkt. Maar waarom zou je dat nalaten als je geen **waarde** aan de viering van de zondag hecht? De zondag is in de greep **gekomen** van de commercie, de vrijetijdsbesteding en de individualisering, zo heb ik in het eerste artikel aangegeven. Maar daarachter ligt de secularisatie: we leven echt in een post-christelijke samenleving.

Kerk en geloof teruggedrongen

Geloof en kerk hebben daarin een heel andere plaats dan vroeger. De invloed van kerken op de samenleving is in korte tijd sterk **afgenomen**. Voor het overgrote deel van onze medeburgers heeft de **kerk** **geen** gezag meer als het gaat om het vinden van antwoorden op levensvragen. Een kerk is **één** van de talloze organisaties en groeperingen in ons maatschappelijk bestel. Bovendien, sloegen veel kerken in het verleden niet regelmatig de **plank** **mis**? Daarbij komt: **de** kerken **zijn** **vaak** over veel vragen hopeloos verdeeld. Hoe **kun** je daar nu steun van verwachten? Binnen het geheel van **onze** samenleving heeft de kerk al lang niet meer een centrale plaats, maar is **ergens** aan de rand terecht gekomen. Kerk heeft **vaak** dezelfde klank als subcultuur. Geloven is bovendien iets geworden voor jezelf. Iets voor jou **privé**. Jouw mening is niet **doorslaggevend** voor **een** ander. Voor **jouw** geloof is ruimte, als het maar geen belemmering voor een ander wordt. Het moet geen consequenties hebben voor je medemens.

Dit proces veroorzaakt een geestelijk vacuüm. Allerlei personen en instanties gaan de plaats van kerk en geloof innemen en proberen mensen de weg te wijzen. Zo worden wetenschappers als gezaghebbend voor het voetlicht gehaald in diverse massamedia. Zij moeten vandaag de antwoorden **geven** op vragen die men **vroeger** stelde aan de **kerk** en waarop **men** antwoord zocht in het geloof.

Als de overheid het dan ook nog niet meer als haar taak beschouwt om normerend op te treden, krijgen bepaalde ontwikkelingen ineens een eigen dynamiek. Wezenlijke discussies zoals over zondagsrust, komen dan plotseling op heel andere plaatsen terecht. Ze worden verlegd naar het **nivo** van gemeenten, bedrijven en bedrijfstakken. Met het gevolg: de praktijk gaat **een** heel divers beeld vertonen en **werken** op zondag neemt onvermijdelijk toe. Uiteindelijk zal men het steeds meer als **een** geaccepteerd fenomeen gaan beschouwen.

Ook kansen

Let wel, ik zeg niet dat deze ontwikkeling ook geen kansen voor ons als christenen biedt. Er zit ook een duidelijke uitdaging voor ons in. We krijgen mogelijkheden om zelf in die discussie onze eigen stem te laten horen en te getuigen, gewoon op de plaats **waar** we werken. We krijgen nog eens weer gelegenheid om daar te laten zien wat het inhoudt christen te zijn. Er zal bij **ons** heel duidelijk uit mogen komen wat erin zit. Ook doet het leven in een geseculariseerde samenleving, waar werken op zondag **gevoond** gevonden wordt, je verlangen sterk toenemen naar **onze** prachtige toekomst. Maar ik **beschrijf** nu een ontwikkeling om helder te maken, hoe juist het luisteren naar het vierde gebod (het **goede** uitgangspunt) je vandaag bij moeilijke vragen uit laat komen, waar je niet zomaar even een antwoord op hebt.

Werk van noodzakelijkheid en barmhartigheid

Een voorbeeld. Eeuwenlang zeggen Gereformeerden nu al: werken van noodzakelijkheid, barmhartigheid en godsdienst zijn op zondag geoorloofd. Alle andere beroepsarbeid moet je op zondag laten rusten. En terecht. Dat is een zinvol onderscheid, hoe moeilijk het verder ook nog is de grens tussen het een en het ander vast te stellen. We vinden het gewoon dat de predikant en kosten op zondag werken (godsdienst). Op zondag kun je de politie niet een dag vrijaf geven. Dan zouden er de gekste dingen gebeuren (noodzakelijkheid). Het is ook duidelijk dat zondags mensen moeten worden verpleegd (barmhartigheid). Dit werk heeft juist alles te maken met de diepe betekenis van het vierde gebod. Het werk van noodzaak en barmhartigheid kon je dan ook altijd heel direct verbinden aan de verzorging, verpleging en beveiliging van mens en dier. Uitgesproken voorbeelden dus. Maar werkzaam zijn op zondag, zelfs in deze sectoren, roept in onze samenleving vandaag steeds meer vragen op.

Verpleging

Wat de verpleging betreft heeft dat te maken met de commercialisering van de gezondheidszorg. Ziekenhuizen moeten zoveel mogelijk rendabel zijn. Om een ziekenhuis meer rendabel te kunnen laten draaien, worden patiënten al op zondag opgenomen. Dan kunnen ze op maandag meteen worden geopereerd. Of vinden operaties gewoon op zondag plaats. Met het gevolg: meer werk voor de verpleegkundigen op zondag. Ook meer werk dat je niet meteen tot de noodzakelijke arbeid in bovengenoemde zin rekenen kunt. Zorg voor patiënten moet er natuurlijk zijn. Maar hoe moet je dit nu beoordelen? Is die toegenomen arbeid werk van noodzakelijkheid? Of werk, dat naar je toe komt vanuit winstoogmerk? En is het,

bekeken vanuit de enorme kosten in de gezondheidszorg, voor ziekenhuizen vandaag nog mogelijk om anders bezig te zijn?

Politie

Politie op zondag is zonder meer nodig. Maar steeds meer wordt politie ingezet bij activiteiten waar je vraagtekens bij zet. Massaal moeten agenten aanwezig zijn bij sportevenementen. Elke zondag moeten ze supporters in voetbalstadions in bedwang zien te houden. Wanneer winkels vaker op zondag open zijn, levert dat ook meer werk voor de politie op. Commercie speelt bij dit alles een grote rol. Evenals een bepaald gebruik van je vrije tijd op zondag. Hoe moet je dit werk van de politie beoordelen? Natuurlijk is er orde en veiligheid nodig. Maar is dit alleen werk van noodzakelijkheid of wordt die noodzakelijkheid vandaag voor een belangrijk deel bepaald door de commercie en een geseculariseerde manier van de besteding van je vrije tijd?

Andere samenleving

Wat ik wil zeggen is dit. We zijn in een heel andere samenleving terechtgekomen. Een samenleving die maakt dat het onderscheid tussen werken van noodzakelijkheid en barmhartigheid én werken vanwege winstoogmerk flinterdun geworden is. Het lijkt erop alsof je ook op zondag meegetrokken wordt in een stuk commercialisering, zonder dat je je daaraan onttrekken kunt. Wil je goed kunnen werken met het begrip arbeid van noodzakelijkheid en barmhartigheid, die op zondag geoorloofd is, dan heb je daar kennelijk een samenleving voor nodig die zich althans in haar gewoonten en regelgeving wil houden aan het gebod van God. Mensen dus die gewend zijn niet onnodig een beroep te doen op hen die op zondag uit oogpunt van noodzaak of barmhartigheid moeten werken. En daarmee is de cirkel rond. We zijn momenteel in een si-

tuatie terecht gekomen waarvan je het tegenovergestelde zeggen moet. En we zijn niet in staat dit tijt te keren! Het gaat eerder steeds verder de andere kant op.

Al zullen we moeten blijven proberen waar het kan deze ontwikkeling tegen te gaan.

Slavernij

Kennelijk kun je in je werk niet altijd onttrekken aan werken op zondag waar je vraagtekens bij zet. Een christen zal niet graag meewerken aan zondagsarbeid, wanneer dat niet noodzakelijk is. Maar je hebt ook te maken met ontwikkelingen, waar je zelf niet buiten kunt gaan staan. Het is vandaag ondenkbaar geworden dat het openbaar vervoer op zondag stil zou staan. Of dat Schiphol op zondag gesloten zou worden. Een samenleving die geestelijk in een vacuüm verkeert, komt ook onherroepelijk in de greep van allerlei afgoden. De commercie probeert ook de zondag voor zichzelf te gebruiken. Mensen maken zichzelf tot slaaf van het werk, geld en productiecijfers. En het akelige is, je wordt zelf ook meegetrokken in een stuk slavernij. Je bent niet altijd bij machte je daaruit los te werken. Kennelijk zijn de ontwikkelingen in de samenleving van invloed op de ruimte die je hebt om te leven naar het vierde gebod. Om de zondag in volle glorie als rustdag te kunnen vieren, hebben we een overheid nodig en een samenleving die die ruimte geeft. De overheid treedt vandaag terug en onze samenleving is onherkenbaar veranderd.

De jonge christelijke kerk

Dat doet me denken aan de praktijk in de jonge christelijke kerk. Onze broeders en zusters aan het begin van onze jaartelling vierden wel de zondag. Maar de meesten van hen waren niet in staat die dag vrij te houden van hun dagelijks werk. Velen van hen waren slaven en dus verplicht te werken op zondag.

Daarom kwam men 's ochtends vroeg voordat het nog licht was en 's avonds nog een keer, als de avond al gevallen was, in de eredienst samen.

Dit is ook de enige manier waarop vandaag christenen in islamitische landen de zondag kunnen vieren. In dergelijke landen is alleen de vrijdag de publieke vrije dag.

In 1966 nam de regering van Sri Lanka een wet aan die van de zondag een werkdag maakte. De Reformed Church aldaar besloot daarop de kerkdiensten voortaan op zondag om 7.00 u.'s ochtends en om 7.00 u.'s avonds te houden. Op die manier kunnen de gemeentelieden toch op zondag naar de kerk.⁵ Je hebt ruimte en vrijheid nodig om de zondag onbelemmerd te kunnen vieren naar het vierde gebod. Dat maakt je ook afhankelijk! Die ruimte zul je dan ook moet krijgen! Een overheid en een samenleving moet je die ruimte dan wel gunnen.

Werknemer

Die ruimte moet er ook zijn op een andere manier. Als het ook maar even kan moeten we niet onnodig op zondag werken. Het mag ons veel kosten om daarnaar te streven. Aan de andere kant moet je ook eerlijk zijn: het is niet altijd gemakkelijk om ontslag te nemen. De vooruitzichten kunnen erg onzeker worden. De kans om langdurig werkloos te zijn is werkelijk aanwezig, zeker als je niet meer de jongste bent. Bovendien, elk alternatief kan grote nadelen hebben: een ander beroep, verhuizen, werken via een uitzendbureau, een forse stap terug in inkomen, volledige omscholing enz. Niet iedereen is (met een gezin) in de positie om een dergelijke stap te kunnen zetten.

Geen pasklaar antwoord

Het gebied waarvoor geen pasklare antwoorden te geven zijn is naar mijn idee veel groter geworden dan vroeger. De maatschappij is inge-

wikkelder geworden. Ook moeten we vandaag als christenen als het gaat om werken op zondag meer dan ooit oproeien tegen een stroom die steeds sterker wordt. Die ons bezig is te overspoelen. Ook het onderscheid tussen werk van noodzakelijkheid en barmhartigheid én andere beroepsarbeid is daardoor vandaag veel moeilijker te hanteren.

Aan de ene kant mogen we niet gemakzuchtig omgaan met het vierde gebod van God. Aan de andere kant zullen we ook niet altijd onder zondagsarbeid uitkunnen, die moeilijk als noodzakelijk kan worden betiteld. Dat zal spanning met zich mee gaan brengen. Spanning voor onszelf, maar ook in de omgang met elkaar. Een spanning die ons met de neus drukt op het feit, dat we leven in een samenleving die geen christelijk stempel meer draagt. Die ons temeer doet verlangen naar de komst van Gods Koninkrijk. Een spanning die ook niet altijd oplosbaar is.

Wijsheid

Dat vraagt vraagt om veel wijsheid in de omgang met elkaar. Het is van belang het gesprek hierover in de gemeente open aan te gaan. Vooral is nodig dat we heel goed naar elkaar luisteren. Elk individueel verhaal is weer anders en brengt weer een andere afweging met zich mee.

Daarbij is het van belang nog een andere zaak goed voor ogen te houden. Namelijk, dat zondagsarbeid niet alleen het probleem is van het individuele gemeentelid. We hebben allemaal met producten te maken waar zondagsarbeid voor is verricht. Het is niet goed wanneer op voorhand alleen het individuele gemeentelid ter beoordeling van de rest van de gemeente zou staan en hem in een uitzonderingspositie wu plaatsen.

Gezamenlijk probleem

Ik bedoel, toenemende zondagsarbeid is een probleem van onze sa-

menleving. Vrucht van onze economie en van maatschappelijke ontwikkelingen. Het is een probleem van ons allemaal. Wij profiteren allemaal van diezelfde economie. Er is geen auto die rond rijdt, of er is zondagsarbeid voor verricht. Er is geen plastic emmer in onze huishoudens of hij komt uit een fabriek waar men op zondag werkt. Met andere woorden, de problemen mogen niet zomaar veroordelenderwijs op individuele gemeentelieden afgewenteld worden. We behoren door drongen te zijn van de complexiteit van onze samenleving. Niemand van ons houdt als je het zo bekijkt, zijn handen schoon. We leven inderdaad niet meer in een christelijke samenleving. Dit inzicht kan ons helpen met temeer fijngevoeligheid met elkaar op dit punt om te gaan. En wanneer we toch tegen elkaar moeten zeggen: je behoort om te zien naar ander werk, laten we dan als gemeente ook instaan voor de eventuele financiële gevolgen. Ook dat hoort er dan bij.

In elk geval mogen we in de (pastorale) omgang met elkaar duidelijk laten merken, dat we spreken over een gezamenlijk probleem. En dat het erom gaat dit probleem voor elkaar te verlichten.

¹ Zie ook voor de vele praktische kanten van bezwaren tegen werken op zondag, de huidige wetgeving en de mogelijkheden die je als werknemer hebt, J. Westert, *Werken op zondag*, Uitgave van het Gereformeerd Maatschappelijk Verbond, Zwolle 1995.

² Zie J. Douma, *De tien geboden 2*, in de serie: *Ethische bezinning 3*, Kampen 1986, p.65.

³ a.w. p.66.

⁴ Zie a.w. p.67.

⁵ Zie K. Runia, *De zondag onder druk*, Kampen 1996, p.44.

CADEAU-TIP

Een ontroerende roman
van Ali C. Drost-Brouwer

Saskia van Almèhre

Wanneer vindt Saskia haar geluk?
96 pagina's ing., f 17,50
Verkrijgbaar bij de boekhandel.

Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postbus 25 - 4460 AA Goes. Tel. 0113-215591

GEBED – MEDITATIE – AANVECHTING

Jos Douma

Over de spiritualiteit van de predikant

*Het werk van een predikant zou je kunnen omschrijven als: **geestelijke** leiding geven aan de gemeente (ulteraard is dat geen uitputtende omschrijving). Dat betekent dat een predikant in zijn **prediking** geroepen is om gemeenteleden te **begeleiden** in hun omgang met **God** door bijvoorbeeld te laten zien wat de waarde van aanvechtingen is, door het leven in de Geest te schilderen, door de noodzaak en de vreugde van een leven van gebed naar voren te brengen, door op de bevrijdende kracht van het belijden van je zonden te wijzen. Dat zijn allemaal thema's die een plaats behoren te hebben in de prediking. Maar tegelijkertijd is duidelijk dat het (s)preken over die thema's niet kan zonder eigen betrokkenheid en eigen ervaring. Wie niet werkelijk weet wat bidden is, kan de gemeente daarin ook niet begeleiden. Wie niet uit ervaring de kracht van de aanvechting kent, zal dat thema ten diepste ook niet zo aan de orde kunnen stellen dat een aangevochtene zich herkend weet. Wie niet de diepe vreugde van de gemeenschap met God kent, zal in spreken daarover klinken als een rinkelende cimbaal.*

theoloog apart aandacht werd besteed. Dat was het **vak** ascetiek. In dat vak werd structureel nagedacht over de oefening van de godzaligheid. Daarbij kwamen allerlei thema's aan de orde zoals het **gebed**, de meditatie, de **schuldbelijdenis**, verzoeken en aanvechtingen, het vasten en de praktijk van de bekering. Dat was uitermate belangrijk omdat een predikant geroepen is om mensen juist op die punten leiding te geven. En toch is in de loop der tijden dat vak verdwenen uit de theologische studie. Om het even scherp te zeggen: in de opleiding tot predikant wordt geen systematische aandacht besteed aan bidden, bijbellezen, mediteren en andere geestelijke oefeningen. En dat betekent dat degene die bij uitstek een geestelijk begeleider moet zijn (de predikant) zelf vanuit de opleiding geen geestelijke begeleiding ontvangt. Noch op het niveau van het **nadenken** noch op het niveau van de praktische beoefening wordt hij vertrouwd gemaakt met de elementaire geestelijke oefeningen. ik geloof dat dat een groot gemis is en zou daarom (opnieuw) willen pleiten voor afzonderlijke aandacht voor het thema van de spiritualiteit in de theologische opleiding. Dat is

Ascetiek en spiritualiteit

Als ik dit nu terugvertaal in termen die ik vorige week in mijn artikel over de spiritualiteit van de predikant gebruikte, dan zou ik willen zeggen dat een predikant die geen oog heeft voor het belang van de eigen spiritualiteit voor zijn preekwerk, de hoorders niet goed zal

kunnen begeleiden in de beleving van en de bezinning op hun eigen spiritualiteit.

Daarom is het m belangrijk dat de spiritualiteit apart wordt gethematiseerd in de theologie (en van daaruit in de homiletiek). En er is dan ook een tijd geweest dat de theologische opleiding een vak kende waarin aan de spiritualiteit van de

ven aan de kerkenraad en alle andere taken die een predikant heeft. Want een gezonde spiritualiteit betekent een onmisbare voorwaarde en een uiterst belangrijke verdieping van het predikantswerk.

Een drieslag van Luther

Nu is het natuurlijk onmogelijk om in een enkel artikel aan te geven

hoe dat allemaal **vorm** zou moeten **krijgen** in de opleiding of ook in de **pastorie**. Wat ik wel kan doen is een startpunt aanreiken voor de **Ik-zinning**. En dat doe ik door aandacht te vragen voor een door Luther **gesmede drieslag** die ik als fundamenteel zie voor het vak **asce-tiek** (hoewel we deze aanduiding beter kunnen vervangen door '**spiritualiteit**'²) en die voor mij tegelijkertijd een krachtige typering vormt van de spiritualiteit van de predikant. Het gaat om de **drieslag oratio - meditatio - tentatio (gebed - meditatie - aanvechting)**.

Luther introduceert deze drieslag in de voorrede bij de uitgave van de eerste band van de Wittenberger uitgave van zijn Duitse geschriften uit 1539. Daar noemt en beschrijft hij 'drie regels', aan Psalm 119 ontleend, die 'een rechte wijze van theologie studeren aanwijzen': **Oratio, Meditatio, Tentatio**.³ Terwijl Luther met deze drie regels de **theologie** typeert, of liever nog de theoloog, zou ik de **drieslag** willen hanteren als een basale omschrijving van de spiritualiteit van de predikant. En daarmee probeer ik tegelijkertijd uit te drukken van hoe groot belang het is om spiritualiteit en theologie op **elkaar betrokken** te houden (spiritualiteit mag nooit een alternatief voor theologie zijn): zowel theologie als spiritualiteit **kunnen** met de drieslag **gebed - meditatie - aanvechting** worden getypeerd. In het nu volgende probeer ik vanuit deze **drieslag** in enkele grote lijnen een **beeld** te schetsen van de spiritualiteit van de predikant. Daarbij neem ik mijn uitgangspunt in de drie **afzonderlijke** elementen van de **drieslag** die ik opvat als drie centrale momenten in spiritualiteit als leven met God.

Gebed

De spiritualiteit van de predikant wordt gekenmerkt door gebed. Je kunt geen predikant zijn als je geen gebeds-leven hebt. Bij dat gebed kan allereerst worden gedacht aan het gebed om de Geest die levend

maakt en mensen vernieuwt. Dat gebed heeft betrekking op de predikant zelf: hij bidt om de vernieuwing en de omvorming van zijn eigen leven, om een leven dat gekenmerkt wordt door de navolging van Jezus. Maar tegelijk heeft dit gebed ook **betrekking** op de gemeente waar hij **predikant** is: het gaat om **vernieuwing** en bezieling van de gemeente als geheel en van de individuele gemeenteleden en daaraan moet de prediking dienstbaar. Het gebed om de Geest speelt **ook een** elementaire rol als het gaat om het luisteren naar Gods Stem zoals die klinkt in de Schrift: zonder de verlichting van de Heilige Geest zal de predikant die Stem niet **kunnen** verstaan. En daarom moet ook heel het proces van de **preekvoorbereiding** **worden** gedragen en omgeven door het gebed om de Heilige Geest. Dit gebed behoedt de **predikant** voor de verleiding om de Schrift te onderwerpen aan zijn door de zonde aangetaste rationaliteit en zo in zijn greep te **krijgen**. De Schrift **moet integendeel** hem in de greep **krijgen**, in die **zin** dat het Woord in zijn eigen leven werkelijkheid wordt in de kracht van de Geest.

Het gebed is vervolgens ook een oefening in een leven in **afhankelijkheid** van God. Wie **geroepen** is om voor te gaan in de verkondiging **van** het evangelie zal zich voortdurend bewust **moeten** blijven van deze roeping en van het feit dat de God die roept ook de God is die kracht **geeft**. Bovendien is het **ten** diepste de Geest **van** God die het gesproken Woord effectief maakt, zodat de hoorders **geraakt** en veranderd worden.

Tenslotte, om niet meer te noemen, speelt in het bidden van de predikant ook de **voorbede een** heel belangrijke rol. Wie leeft in de **gemeenschap van de kerk** en daarin zelfs een **voorgangersrol** vervult, moet **voortdurend** zijn broeders en zusters in gebed voor **Gods aangezicht** brengen en zich zo samen met hen plaatsen **onder het kruis van Christus**. Samen met de **andere** le-

den van de **gemeenschap** weet de predikant zich een **begenadigde zondaar**.

In het gebed (*oratio*) als **centraal** moment van de spiritualiteit van de predikant gaat het ten diepste om de aanduiding van die manier van leven die *biddend* **kven** kan **worden** genoemd: een leven waarin het zich regelmatig terugtrekken voor het gebed als onmisbaar ervaren wordt, maar waarin het uiteindelijk gaat om een voortdurend gericht zijn op God, een voortdurende dialoog met Hem die spreekt en luistert, een **voortdurend** bewustzijn van te leven voor **Gods** aangezicht.

Meditatie

De spiritualiteit van de predikant wordt vervolgens gekenmerkt door de meditatie. In die meditatie of **overdenking** van het **Woord** van God gaat het niet zozeer om een studeren in de bijbel, om een exegetisch-analytische omgang met de Schrift (**hoewel** die **zeker** ook voorondersteld is) maar om een **persoonlijk-betrokken**, opmerkzaam en ontvankelijk luisteren naar het Woord van God. Dat betekent dat de **predikant** de Schrift **vóór alles** leest met het oog op zijn eigen leven om pas **vandaaruit ook** met de oren van anderen te luisteren naar wat God zegt. Want **alleen** hij die werkelijk en met aandacht heeft **ge**luisterd naar het **Woord**, kan dat Woord aan anderen doorgeven. Deze meditatie moet uiteraard een belangrijke plaats **innemen** in het proces van de **preekvoorbereiding**. Maar niet alleen daar. **Heel het** leven van een predikant zou moeten worden gekenmerkt door datgene wat voor mediteren kenmerkend is: ontvankelijk en opmerkzaam zijn voor wat er naar je toekomt, intens luisteren naar de taal van de Schrift maar **ook** naar de taal van de schepping, want ook in de schepping komt **God** naar **ons** toe. **Meditatie** staat dus niet gelijk met maar wat associëren of **fantaseren** of gedachten in je laten **opborrelen**. De medi-

tatie bestaat in een je van binnen laten aanspreken door het Woord van God in Schrift en schepping.

In de meditatie (*meditatio*) als centraal moment van de spiritualiteit van de predikant gaat het ten diepste om de aanduiding van die manier van leven die luisterend leven kan worden genoemd: een leven waarin voortdurend sprake is van aandachtige opmerkzaamheid op wat God zegt.

Aanvechting

De spiritualiteit van de predikant wordt tenslotte **gekenmerkt door de aanvechting**. Zijn leven met God wordt getekend door **ervaringen** die hem bij God vandaan proberen te trekken. De *tentatio* als derde element van de **drieslag** heeft **een** wat **ander** karakter dan de beide andere elementen: terwijl **gebed** en meditatie als geestelijke oefeningen **kunnen** worden beschouwd, **vormt** de aanvechting veel meer de context voor die geestelijke oefeningen. De aanvechtingen die de predikant ondervindt, **dringen** hem naar het Woord en naar het gebed want zonder Woord en gebed zou hij in de aanvechtingen ten ondergaan. **Maar tegelijkertijd zal** hij vanuit het gebed en het Woord in de aanvechting worden gebracht omdat er vaak zo'n schril contrast is **tussen** enerzijds het visioen van vernieuwing dat in de bijbel wordt geschilderd en de **interne gebedsomgang** met de Here God en anderzijds de **zondige werkelijkheid en de Godsverduistering** van het alledaagse leven. De aanvechting kan op talloze manieren naar de predikant toekomen. Allereerst kan worden gedacht aan het gegeven dat de predikant, net als alle andere **mensen**, leeft in een tijd die wordt gekenmerkt door de ervaring van **Gods** afwezigheid, door **Godsverduistering** en secularisatie: **voor** zijn beleving en voor die van vele van zijn tijdgenoten is God niet **meer** de vanzelfsprekend aanwezige. Op de predikant als **ver**kondiger van Gods Woord komt

dan levensgroot de vraag af: Hoe kan ik **zó** het Woord van God spreken dat mensen ervaren dat dat alles te maken heeft met hun eigen werkelijkheden leven?

De aanvechting kan verder ook in de vorm van twijfel op de predikant afkomen: twijfel aan de antwoorden die in de traditie op allerlei vragen zijn gegeven, intellectuele twijfel, twijfel aan de kracht van het Woord bij het zien van zoveel lauwheid, twijfel aan zichzelf omdat **hij** ziet hoe weinig het gepreekte Woord landt in het leven van de hoorders en hoe weinig het gepreekte Woord ogenschijnlijk vaak uitricht.

De aanvechting kan de predikant **ook** bestormen in de gestalte van het lijden in de wereld en in het eigen leven, in de gestalte van de ervaring van de irrelevantie van het Woord, in de gestalte van de zonde, in de gestalte van de onverhoorde gebeden, in de gestalte van de geestelijke verlatenheid, in de gestalte van twijfel aan de verkiezing. Wanneer een predikant deze ervaringen niet kent of herkent in **zijn** eigen leven, blijven **gebed** en meditatie in de lucht hangen: pas vanuit de ervaring van de aanvechting wordt hij naar God gedreven en gaat **hij** God werkelijk zoeken in Woord en in gebed. En wie **zoekt** vindt, **naar** de belofte van Jezus Christus.

Kortom: in de spiritualiteit van de predikant vormt de aanvechting een onmisbare component. Daarnaast zal de predikant ook de aanvechtingen in het leven van zijn hoorders moeten kennen om hen aan te kunnen spreken in hun aangevochten bestaan. **Prediking waarin** deze aanvechting geen rol speelt, is prediking die voorbijziet **aan de werkelijkheid waarin** de hoorders aan geloven gestalte moeten geven.

In de aanvechting (*tentatio*) als centraal moment van de spiritualiteit van de predikant gaat het ten diepste om de aanduiding van die manier van leven die **vechtend leven** kan worden genoemd: geloven is **per definitie een onvanzelfspreken-**

de, een aangevochten zaak en dat geldt helemaal in **een** cultuur waarin God geen rol van betekenis meer speelt. Wie **gelooft**, gaat een gevecht aan. Ik geloof, **kom** mijn ongelooft te hulp.

Teer thema

Het bovenstaande vormt niet **veel meer** dan een **verzameling** stamelende en **onvolkomen** en wellicht ook eenzijdige opmerkingen over een heel teer **thema**. Een thema dat veel beter tot zijn recht komt in een gesprek van aangezicht tot **aange**zicht en van hart tot hart. Voor **zo'n** gesprek willen deze opmerkingen **een** handreiking zijn.

„De theologia ascetica is en wordt in protestantse kring stiefmoederlijk behandeld. Ik ben ervan overtuigd dat dit schadelijk is (geweest) voor pastor en gemeenteleden. Systematische bezinning op de praxis pietatis hebben we allemaal nodig, temeer nu de secularisatie ook op onze Godsbeleving een negatieve invloed heeft. Daarbij plaats ik wel één 'maar': de door mij beoogde bezinning dient praktijkgericht te zijn, zodat die dienstbaar is aan de geestelijke vorming van allen die er kennis van nemen." (C. van der Leest, *De stress de baas?*, blz. 115.)

¹ Dit pleidooi is al eerder gevoerd door J. Douma in: 'Gebed en ascetiek' in *De bid- & kerk*, Groningen 1979, 112-115 en in: *Verantwoordhandelen*, Kampen 1988, 157 (dit pleidooi is overigens min of meer gewerkt in *Verantwoordhandelen*. Inleiding in de christelijk ethiek, Kampen 1997, 157-158); door W.H. Velema in: *Nieuw zicht op gereformeerde spiritualiteit*, Kampen 1960, 158-169 (Velema pleit hier voor de invoering van het vak 'spiritualistiek'); door M. te Velde in: 'De praxis pietatis' van de predikant en de opbouw van de gemeente' in *CH.R.Y.S.O.S.T.O.M.O.S. Vijfenzestig jaar (f)oreren*, z.p. z.j., 103-104; en heel recent door C. van der Leest in: *De stress de baas*. Over weerbaarheden werkdruk bij predikanten, Barneveld 1997, 115-116.

² Vergelijk: J. Douma, *Christelijke levensstijl*, Kampen 1992, 43.

³ Luther, *WA* 50, 657-661. Zie voor een uitgebreide bespreking van Luthers drieslag: O. Bayer, *Oratio, Meditatio, Tentatio. Eine Besinnung auf Luthers Theologieverständnis* (*Lutherjahrbuch* 55 (1988) 7-59).

REACTIES OP KERKLIEDEREN VAN RIA BORKENT

Kerk en muziek

Op mijn artikel over kerkliederen van Ria Borkent (*De Reformatie*, 73/75 - 77 januari 1998) ontving de redactie twee brieven: één van **Dirk Zwart** uit Rotterdam en een van **de heer B. van der Ros** uit Apeldoorn. Gezien de inhoudelijke overeenkomst besloot de redactie alleen de eerstgenoemde reactie te plaatsen. Zwarts reactie wordt hieronder eerst integraal overgenomen. Daarna zal ik reageren.

Ingezonden van Dirk Zwart:

In *De Reformatie* van 17 januari jl. besprak Jan Smelik de liedteksten van Ria Borkent (Het is in de kunsten gebruikelijk iemand bij zijn auteursnaam aan te duiden, en niet 'mevr. Borkent' te gaan noemen, zoals de heer Smelik vaak doet.) Ik heb mij geërgerd aan de toon van die bespreking. Niet het feit dat Smelik kritiek heeft op het werk van Ria Borkent stoorde mij, maar **zijn** bevoogdende en soms neerbuigende toon en de absoluteheid van zijn oordelen. Bovendien vertoont **zijn** recensie de schrijftechnische onhandigheid dat ze globaal genomen nogal negatief overkomt, terwijl ze - zo blijkt bij zorgvuldige lezing - over het geheel genomen juist overwegend positief is. Bevoogdend komt Smelik op mij over **wanneer** hij schrijft: 'Vooral wat het gebruik van beeldspraak betreft, valt er m.i. nog het één en ander bij te schaven.' Neerbuigend **waar** hij schrijft: 'Bet is mij niet duidelijk waarom er een nieuwe versie moest komen. Om taalkundig/poëtische redenen kan het niet geweest zijn, want de taalbeheer-

sing van de Liedboek-dichters is aanmerkelijk virtuozer.' Toe maar! Absoluut in zijn oordelen is Smelik behalve met bovenstaande ook met de volgende uitlatingen.

- 'Daarom kun je Bachs zettingen niet van een Nederlandse tekst voorzien zonder een compositie geweld aan te doen.'
- Ria Borkent heeft aan het lied *Wer nur den lieben Gott...* 'helaas zelf een slotstrofe toegevoegd, die niet past in de context van het lied.'
- Wat betreft de slotstrofe bij Ein *Lammlein* geht... zou de versie van Ad den Besten 'uit taalkundig oogpunt de voorkeur verdienen boven die van Borkent'.

Wie jarenlang met zo veel teksten is omgegaan als Jan Smelik, heeft, al is hij geen taalkundige, op dit terrein best recht van spreken, maar de autoriteit die Smelik zich aanmeet, overtuigt in deze recensie geenszins.

Wat betreft het eerste citaat: ik zou diverse voorbeelden kunnen geven - van Liedboek-dichters of van Ria Borkent - van een uitstekende vertaling van lied bij een zetting van

Bach. En dat haar slotstrofe bij *Wer nur den lieben Gott...* te betreuren zou vallen, lijkt mij hooguit een kwestie van smaak en voorkeur. Maar wonderlijker wordt het, wanneer Smelik zich op 'taalkundig' gebied begeeft. Zo zie ik zelf geen enkele reden waarom die slotstrofe van Ad den Besten juist 'uit taalkundig oogpunt' de voorkeur zou verdienen boven die van Ria Borkent. Wie beide strofen vergelijkt, ziet dat die van Den Besten aanmerkelijk ouderwets van taal is, met maar liefst drie elisies, tegen geen enkele bij Borkent. Waarom dan de voorkeur voor Den Besten? Om de vreemde woordvolgorde bij Borkent in de eerste regel: 'Zal eenmaal ik...'? Maar bij Den Besten lezen we soortgelijk: 'wanneer Gij voor de hoogste troon / uws vaders mij zult leiden'. Waarom dan? Misschien om die enigszins vreemde - maar m.i. fraaie - beeldspraak bij Ria Borkent: 'het vindersloon voor wie gelooft'?

Voorts stoort Smelik zich aan de opeenstapeling of vermenging van beelden bij Borkent. Dit is een verschijnsel dat echter ook bij talloze andere dichters en zelfs bij de zo virtuoze - hoewel ook niet onfeilbare - Liedboek-dichters voorkomt. Zie alleen al het door Ad den Besten vertaalde lied in kolom 475-6 in het *Compendium*. Men kan daarvan houden of niet, maar fout is het niet.

Smeliks belangrijkste voorbeeld overtuigt dan ook niet: als Borkent schrijft 'bouw uw hofstad, uw gemeente, tot een bruid die hoogtij viert', merkt Smelik op: 'Hier tui-melen twee beelden voor Christus' gemeente over elkaar heen, met als ongelukkig resultaat dat de zanger zich een stad moet voorstellen die

tot een **bruid** wordt gebouwd.' Maar zo'n tour de force hoeft dat toch niet te zijn? De bijbellezer herinnert zich immers wat Johannes in zijn Openbaring schrijft: 'En ik zag de heilige stad, een nieuw Jeruzalem, nederdalende uit de hemel, van God, getooid als een **bruid**, die voor **haar man** versierd is.' (21:2)

Na nog enkele - mij niet overtuigende - voorbeelden van inconsistente **beeldspraak** geeft Smelik **zelfs** staaltjes van **in** zijn ogen "taalkundig gebrekkige versregels en aperte taalfouten". Ten aanzien **van één** van zijn drie voorbeelden kan ik me zijn oordeel voorstellen ('Zo heffen wij [. .] / het loflied **langs** de luchten'), **d** zou **ik niet** meteen **van** een 'aperte taalfout' spreken, hooguit van een merkwaardige **zegging**. Maar wat betreft de **twee** andere voorbeelden slaat Smelik de plank voikomen mis. Er is in taalkundig opzicht niets mis met de zinnen 'Hij nam het brood en brak het door' en

'Want **als** uw hand geopend wordt [...] heeft geen tekort.' Smelik oppert als mogelijke **oorzaak** voor de **door** hem gesignaleerde taalkundige '**onvolkomenheden**' bij Ria **Borkent** 'te weinig zelfkritiek en een gebrek aan al dan niet vakbekwame, kritische meelezers.' Smelik **zou** er goed aan **doen** zich bij zijn 'taalkundige' en andere **oordelen** wat bescheidener **op** te stellen. Een **kwalitatief hoog** dichterschap als dat van Ria **Borkent** verdient het, naar **mijn** mening, met **meer** respect en met minder arrogantie benaderd te worden.

(Dirk Zwart, Rotterdam)

Reactie:

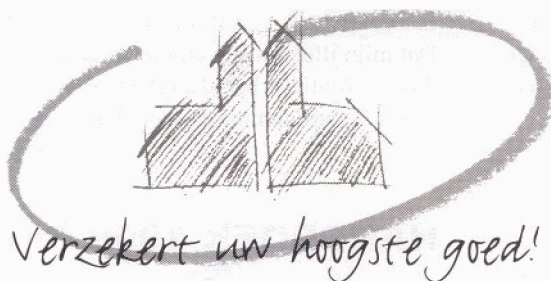
Dirk Zwart schrijft dat **mijn** recensie globaal nogal negatief overkomt, terwijl ze bij zorgvuldige lezing juist overwegend positief is. Hij noemt dat **een** 'schrijf-technische' onhandigheid. Ik ga er echter vanuit dat mijn lezers **zorgvuldig** lezen en dus direct zonder **proble-**

men mijn overheersend positieve oordeel opmerken. Misschien **hebben** we **hier** daarom eerder te maken met **een** 'lees-technische' dan met een 'schrijf-technische' **onhandigheid**.

Zwart wraakt de toon **van** mijn bespreking, de absoluutheid van mijn oordelen en mijn **bevoogdende** en soms neerbuigende **toon**. Wellicht heeft hij het over de absoluutheid die **hij** ook zelf **meermalen zonder** schroom etaleert. **Bijvoorbeeld** waar **hij** 'bevoogdend' stelt dat ik de plank volledig mis sla. Of waar hij 'neerbuigend' oordeelt dat Smelik 'al is hij geen taalkundige, op dit terrein best recht van spreken heeft'.

Belangrijker lijkt me dat het een legitieme en **veelgebruikte** gewoonte is dat scribenten hun mening met stelligheid poneren, zoals Zwart ook **doet**. Dat met name een lezer met een andere mening zich daaraan **kan** storen, **verrast niet**. Maar het betekent nog niet dat de recensent iets **ongeoorloofds** doet of het

donatus

Venekerd zijn bij Donatus is **een** geruststellend gevoel.
Al sinds 1852 **dé** verzekeraar voor uw kerkelijke eigendommen,
maar ook voor al uw andere **verzekeringsaangelegenheden**.
Vraag vrijblijvend onze brochure of offerte of maak een afspraak voor
een vrijblijvend persoonlijk gesprek.

Postbus 500
5240 AM Rosmalen

Hoff van Hollandlaan 8
Tel. 073 5221700 • Fax 073 5221717

G E L O O F W A A R D I G V E R Z E K E R D

gerecenseerde zou **willen** kleineren. In dit verband wijs ik erop dat mijn recensie het meest **stellig/absoluut geformuleerd was** wanneer ik nota bene mijn **positieve** waardering uitsprak. Het verbaast me dat Zwart het uitsluitend heeft over mijn **negatieve** kritiek en de absoluutheid **waarmee** ik **díe** breng. Daarmee geeft hij een vervelend verwrongen beeld van mijn artikel. Hij stelt dan vervolgens ook nog dat ik mij in **mijn** oordelen **bescheidener** moet opstellen en dat het dichterschap van Ria Borkent met meer respect en minder arrogantie benaderd moet worden.

Ik vind dat Zwart wel erg **selectief** leest, citeert, reageert en verontwaardigd is. Daar komt bij dat hij toch zelf al had geconstateerd dat uit mijn artikel overwegend **waardering** sprak? **Hoezo** dan 'bescheidener' opstellen, meer respect en minder arrogantie **terwille** van een kwalitatief hoog dichterschap? En waarom wordt trouwens de absolute **heid van** mijn positieve opmerkingen niet aangevochten? Heb ik **alleen** volop 'recht van resoluut **spreken**' zolang ik vol bewondering applaudiseer?

Bovendien gingen mijn kritische kanttekeningen nogal eens gepaard met relativerende **bewoordingen** als 'mijns inziens'. Met de absolute **heid en** bevoogdende toon viel het dus wel **mee**, dunkt me. De passage 'Het is mij niet duidelijk waarom er een nieuwe versie moest komen...' vindt Zwart neerbuigend. Dat hangt, denk ik, louter af van de manier **waarop** een niet-welwillende lezer de **formuleringen meent** te moeten interpreteren. Hetzelfde geldt voor de passages uit de recensie waarop Zwart zijn kwalificatie 'bevoogdend' plakt.

Al met al zegt het 'ingezonden' misschien **toch meer over** de mate **waarin** Zwart kritiek op het werk van Ria Borkent kan verdragen, dan **over** (de toon **van**) mijn recensie.

stelling dat je Bachs zettingen niet van een Nederlandse tekst kunt **voorzien** zonder de compositie geweld aan te doen. **Zijn** reactie gaat helaas helemaal **voorbij** aan wat ik betoogde. **Mijn kritiek** op de slotstrofe van het **lied Wer nur den lieben Gott** reikte verder dan 'hooguit een kwestie van smaak en voorkeur' mals Zwart (m.i. nogal goedkoop) probeert te relativiseren. ik schreef over de strofe 'die niet past in de **context** van het lied'. Daarmee werd dus **naar** objectievere **zaken** als de inhoud en **structuur** van het lied verwezen.

In tegenstelling tot wat Zwart beweert, **stoorde ik mij** niet aan op een stapelingen of vermengingen van beelden **an sich**. Ik had het over accumulatie en vermenging van beelden waardoor de inhoud eerder verzwakt en verdoezeld werd dan versterkt en verduidelijkt. Wat ik precies bedoelde, werkte ik vervolgens uit aan de hand van **voorbeelden**, zoals 'bouw uw hofstad, uw gemeente, tot een bruid die hoogtij viert'. Waarschijnlijk heeft de dichter inderdaad willen refereren aan de tekst uit Openbaring 21. **Maar** daardoor kan ik me nog **niets** voorstellen bij een **bruid die gebouwd** wordt. De **vergelijking** met Openbaring laat juist des te duidelijker zien wat er **mijns inziens** schort **aan** de beeldspraak **van** Ria Borkent. Dat mijn illustraties van merkwaardige en foutieve **beeldspraken/versregels** Zwart niet overtuigen, kan

slechts **voor** kennisgeving aangemoeten worden. Zwart heeft mij op zijn beurt niet overtuigd dat mijn **voorbeelden** niet **klopten** of verkeerd gekozen waren. Op dit punt poneert hij veel zonder **nadere** toelichting of argumentatie. Wellicht **moet** zijn gezag voldoende zijn om ons hier te overreden?

Een recensent noemt **voorbeelden** om te **overtuigen** en om de lezers gereedschap in handen te geven om zijn **beoordeling** na te **rekenen**. Als recensent weet je bij voorbaat dat niet iedereen het met je oordeel eens zal zijn. Er zijn echter ook mensen, waaronder diversen met **meer** recht van spreken dan **ondergetekende**, die zich wel in mijn **beoordeling** kunnen vinden. Zelfs voor wat de versregels betreft die ik volgens Zwart volkomen ten **m-rechte** als taalkundig onjuist **bestempelde**. **Zou** Zwart hier zelf niet te absoluut zijn in zijn uitspraken?

Terminale zorg nodig?

Curadomi helpt met thuiszorg vanuit een christelijke levensovertuiging.

Curadomi

Organisatie voor thuiszorg

Zorg met een visie.

Bel tijdens kantooruren (0318) 54 82 65
buiten kantooruren 0900-82 12340 (spoed)

HANDBOEK 1998

D.V. vanaf eind
maart verkrijgbaar

Ten dienste van de Geref. Kerken in Nederland
onder redactie van dr. W.G. De Vries

- Maar liefst 416 pagina's met duizend en een adressen.
- * Uitgebreid Jaarverslag waarin de belangrijkste kerkelijke gebeurtenissen zijn opgenomen.

416 pagina's, paperback, £ 17,50.

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25, 4460 AA Goes, telefoon 0113-215591

HANDBOEK 1998

ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland

Redactie: Dr. W.G. de Vries

Uitgever: Oosterbaan & Le Cointre B.V. - Goes

Samenleving

Op 3 en 4 april a.s. viert het Gereformeerd Politiek Verband (GPV) in Apeldoorn zijn vijftigjarig jubileum. Hoewel nooit uitgegroeid tot een grote politieke stroming, heeft het GPV in die vijftig jaar toch duidelijk een eigen bijdrage geleverd aan de Nederlandse politiek. Een partij met historische wortels, die nog altijd een actueel geluid wil laten horen.

Ontstaan

Van 30 maart t/m 1 april 1948 kwamen in de Amersfoortse Zuidsin-gelkerk 1250 mensen bij elkaar op het zgn. Amersfoorts Congres. Zij behoorden tot een groepering die na de kerkscheuring van 1944 buiten de Gereformeerde Kerken kwamen te staan. De directe aanleiding voor die scheuring was een conflict over verbond en doop. De leer van Abraham Kuyper over de 'veronderstelde wedergeboorte' werd door de synode bindend opgelegd. Prof. K. Schilder en zijn medestanders, die &ze leer niet wilden onderschrijven, werden geschorst en afgezet. Ongeveer 10% van de kerkleden maakte zich vrij van de synode besluiten. Zij werden aangeduid als 'de vrijgemaakten'.

Het kerkelijk conflict had ook gevolgen binnen de ARP, die voor het overgrote deel uit gereformeerden bestond. Hoe kon men op zondag buiten de kerk gesloten worden, en op maandag welkom zijn op de kiesvereniging?, zo vroegen veel vrijgemaakten zich af. Dit werd aangeduid als het 'ethisch conflict'. Op diverse plaatsen (bijvoorbeeld in Berkel en Rodenrijs) ontstonden

hierdoor 'Vrije kiesverenigingen' naast de ARP. Het Centraal Comité, het ARP-hoofdbestuur, wilde geen oordeel uitspreken over de kerkelijke problemen. Naast dit conflict bestonden er ook bezwaren tegen een aantal gedachteconstructies die de ARP in navolging van Kuyper hanteerde over bijvoorbeeld 'sovereiniteit in eigen kring' en 'gemene gratie'. Al deze punten werden op het Amersfoorts Congres uitvoerig besproken. Aan het eind van het congres werden 12 conclusies aanvaard. Daarin werden de bezwaren tegen de ARP opgesomd en werd uitgesproken dat, wanneer er geen verbetering zou optreden, het tot "een verdergaand zelfstandig optreden van de vrijgemaakten in de politiek" zou moeten komen. Een van de conclusies bepaalde dat het werkomité dat het congres had georganiseerd, nog eens moest gaan praten met het Centraal Comité van de ARP. Deze gesprekken leverden echter niets op. Het werkomité zag dan ook geen keus: "Om antirevolutionair te blijven, breken wij met de Anti-Revolutionaire Partij", zo schreef men op 26 april 1949 aan het ARP-bestuur. Een aantal leden van Vrije

Kiesverenigingen voelde al eerder niets meer voor verdere contacten met de ARP. Direct na afloop van het congres richtten zij daarom een Landelijk Contact van Vrije Kiesverenigingen op. In de loop van 1948 werd verder gewerkt aan deze organisatie en in januari 1949 werd de eerste jaarvergadering gehouden. In mei 1950 werd officieel de naam Gereformeerd Politiek Verbond (GPV) aangenomen. Het ontstaan van het GPV is dus meer een proces dan een moment geweest. Desondanks wordt 1 april 1948, het slot van het Amersfoorts Congres, als oprichtingsdatum van het GPV gehanteerd. De 12 Amersfoortse conclusies gelden daarbij als geboorte-akte.

Opbouw

De eerste 15 jaar van het GPV werden gekenmerkt door enerzijds een a-politiek optreden en veel interne verdeeldheid, en anderzijds een taai volharden in het streven naar een zetel in de Tweede Kamer. Met uitzondering van het oud-Kamerlid A. Zijlstra waren geen prominente ARP'ers naar het GPV overgestapt. Aanvankelijk werd de partij daarom gestempeld door theologen die een weinig politieke koers voeren. In reactie op de ARP wilde men niets weten van beginselprogramma's en politieke theorieën. Anderen, waaronder het latere Kamerlid dr. A.J. Verbrugh, meenden dat het vastleggen van de politieke uitgangspunten in een beginselprogramma onmisbaar was voor een goed praktisch optreden. Na hevige conflicten, die in 1959 bijna het einde van het GPV betekenden, werd de laatste groep uiteindelijk toonaangevend. In datzelfde jaar

wist het GPV ondanks de interne problemen bijna een zetel in de Tweede Kamer te bemachtigen. Lijsttrekker Laning was al bij de Koningin geweest toen bij de uiteindelijk uitslag alsnog werd vastgesteld dat men slechts enkele stemmen tekort kwam voor een zetel. In 1963 werd de zetel wel behaald en ingenomen door P. Jongeling.

Op, neer en weer op

Met Jongeling in de Tweede Kamer en Verbrugh als partijsecretaris bleek het GPV steeds meer aantrekkingskracht uit te oefenen op niet-vrijgemaakten. In 1966 werd een organisatie van GPV-sympathisanten opgericht: het Nationaal Evangelisch Verband (NEV). Mede door de steun van deze organisatie groeide het aantal GPV-stemmers. In 1971 kon Verbrugh naast Jongeling de tweede GPV-zetel innemen, en in 1972 werd net geen derde zetel gehaald. De score van 1,8% was een hoogtepunt voor het Verbond. In 1972 werd de samenwerking tussen GPV en NEV beëindigd, het NEV vormde drie jaar later met andere organisaties de RPF. Door de concurrentie van die partij en het vertrek van Jongeling als lijsttrekker verloor het GPV bij de verkiezingen van 1977 52.000 stemmen en daarmee één van de twee zetels. Verbrugh bleef alleen over als Kamerlid. Hij trok zich in 1981 terug, en werd opgevolgd door G.J. Schutte. Door zijn aansprekende manier van politiek bedrijven begon de GPV-aanhang vanaf 1986 weer te groeien; in 1989 kon E. van Middelkoop naast Schutte in de bankjes plaatsnemen. Bij de verkiezingen van 1994 groeide het stemmenaantal nog wat verder.

Openheid en samenwerking

De interne ontwikkelingen binnen het GPV kenmerkten zich de laatste jaren door discussies over 'openheid' en samenwerking met ver-

wante partijen. Het GPV is formeel nooit een partij alleen voor vrijgemaakten is geweest, maar in de praktijk werkte het toelatingsbeleid, dat bij het GPV op plaatselijk niveau wordt gevoerd, wel zo. Het GPV kreeg hierdoor het imago van een gesloten partij. In 1993 sprak de Algemene Vergadering (het hoogste orgaan binnen het GPV) uit dat niet alleen vrijgemaakten, maar alle confessioneel-gereformeerde christenen die de grondslag en het doel van het GPV onderschrijven, welkom zijn als lid van het GPV en daarin alle functies kunnen vervullen.

Daarmee was een belangrijk verschil tussen GPV en RPF weggenomen. De inhoudelijke verschillen waren, afgezien van een verschil in grondslag waarop nog wordt gestudeerd, nooit groot geweest. Na de verkiezingen van 1994 kwam langzaam maar zeker een proces van toenadering op gang. De wetenschappelijke bureaus en de vormingsinstituten van de twee partijen begonnen steeds meer gezamenlijke activiteiten te ontwikkelen. En op 7 februari jl. presenteerden de Tweede Kamerfracties een manifest waarin zij een aantal gezamenlijke uitgangspunten neerlegden en vergaande vormen van samenwerking aankondigden. Omstreeks het jaar 2000 zal een definitief besluit over

een mogelijke fusie of federatie van GPV en RPF genomen worden.

In tegenstelling tot andere eenwordingsprocessen (CDA, Groen Links) wordt deze samenwerking niet ingegeven door teruglopende kiezersaantallen, maar is het een bewuste keuze op grond van inhoudelijke verwantschap. Met ruim 14.000 leden kan het GPV zich uitstekend meten met andere partijen, en het stemmenaantal groeit nog steeds. Het GPV is na vijftig jaar nog jong, energiek en springlevend, en heeft met vertegenwoordigers in de Eerste Kamer, Tweede Kamer, Europees Parlement, Provinciale Staten en gemeenteraden zijn bestaansrecht ruimschoots bewezen.

T. Haasdijk is beleidsmedewerker bij het GPV, (tel. 033-4613546).

Tekst op diskette ?

de Bunschoter bv
drukkerij

Postbus 10-3750 GA Bunschoten-Spakenburg
Tel (033) 299 79 99 - Fax (033) 299 79 98

Dr. C. Trimp

Kerk in aanbouw

Haar presentie en pretentie

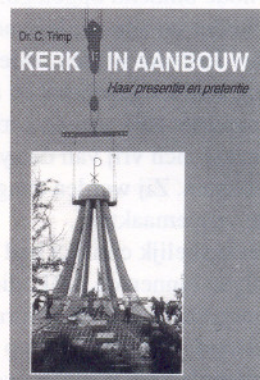
De groei van het Samen- op Wegproces. De toenemende invloed van de Evangelische Beweging. Hoe houden wij hieronder ons kerkelijk normbesef op peil?

288 pag., gebonden, f 30,00

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postbus 25 - 4460 AA Goes - tel. 0113-215591

In *De Wekker* van 27 februari gaf prof. Van 't Spijker aandacht aan het rapport *God in Nederland*. Daaruit blijkt dat het traditionele geloof in God afneemt en vervangen wordt door andere opvattingen. Er is wel **belangstelling** voor een leven na de **dood** en **soms** is ook de Bijbel nog een interessant boek. Maar we moeten ons niet vergissen: de mensen nemen afstand van de christelijke traditie.

Als het gaat om de *Bijbel*, dienen **we aan** te nemen dat zij nauwelijks meer door de mensen wordt gelezen, ook al is het bekend dat meer mensen een Bijbel in huis hebben dan twintig jaar geleden. De Bijbel heeft geen **gezag** meer, zoals in de traditioneel-orthodoxe kring het geval **was**. Hij valt hoogstens onder de religieuze literatuur waarvan men om andere reden kennis neemt. Het aantal mensen dat regelmatig en systematisch in de Bijbel leest is eveneens afgenomen. Het ligt voor de hand om aan te nemen, **dat** ook *het bidden aan* groeiende twijfel onderhevig is. Als God **niet die levende en luisterende persoon is die tot ons spreekt in zijn Woord, hoe zullen wij dan bidden. Het gaat** dan hooguit nog om een soort alleengesprek, dat de mensen voeren met zichzelf, een soort meditatie binnen treden in de wereld van eigen gedachten en gevoelens.

Godsdiensten moraal

Het verbaast ons niet, dat binnen deze ontwikkelingen ook de samenhang tussen godsdienst en **normen en waarden, haar kracht** verliest. De meeste Nederlanders zijn van oordeel dat de christelijke godsdienst zou kunnen verdwijnen, zonder dat daarmee de fundamenteën voor normen en waarden wezenlijk in gevaar behoeven te komen. **Zonder geloof vaart men ook wel. En er zijn immers algemeen geldende principes, die in de wereld van kracht zijn, ook daar waar** het christelijk geloof niet de toon aangeeft. Er is immers ook een wijsgerige ethiek, waarvan we voorbeelden aantreffen in de klassieke hellenistische cultuur. De kerk is beslist niet **noodzakelijk** om de samenle-

ving voor **normeloosheid** te bewaren. Zonder haar **gaat het ook goed**. De politiek in Nederland heeft dit in de laatste regeerperiode wel duidelijk gemaakt. Zonder **principiële inbreng** van christenen komt **niet te kort. Veel mensen** zijn van mening, "dat de christelijke godsdienst niet van belang is voor (de **instandhouding van**) de **samenleving**". "Uitgaand van de tot nu toe in de Nederlandse samenleving dominerende godsdienst is er sprake van secularisatie: in 19% bekennen minder mensen zich tot de kerkelijke georganiseerde christelijke **godsdienst** dan in 1966. Bovendien is voor veel Nederlanders hun geloofsbeleving en bijvoorbeeld hun Godsbeeld minder transcendent geworden". Daarmee wordt bedoeld, dat het beeld dat de mensen van God hebben niet meer uitstijgt boven de waarneembare werkelijkheid. God is, als Hij er is, op de een of andere manier in ons.

Godsdienst zonder traditie?

De vraag is of er hier sprake is van een godsdienstigheid die het zonder traditie zou moeten doen. Het antwoord kan tweeledig zijn. Wat blijkt uit het rapport, voorzover het tot nu toe ter sprake kwam, betekent dat de traditionele, kerkelijke, met **geloofsinhouden** gevulde voorstellingen grotendeels hebben afgedaan. Dit houdt in **dat inderdaad het orthodoxe-traditionele denken los is geraakt**, althans **naar** het besef van een grote meerderheid van ons volk, **van de werkelijkheid zoals deze nu verstaan en beleefd wordt**. Het strookt niet meer met het levensgevoel van de moderne mens. "Wij zoeken", zo hoort men, "een godsdienst die authentiek is, levensecht. Daarvoor koesteren wij respect". **De traditionele voorstellingen zijn weg geworden. Zij hebben niets meer te bieden.**

Godsdienstigheid zonder traditie. Wanneer we echter kennis nemen van wat er in de **moderne ik-gerichte religiositeit naar boven komt, dan blijkt dat** hier wel terdege sprake is van een **oude, een zelfs eeuwenoude vorm** van godsdienstigheid. We kennen haar in oude **Indische tradities, in vroeger gnostieke**

M meegelezen

manieren van denken. We zien door de geschiedenis een traditie gaan van **syncretisme, samensmelting van** godsdiensten en religieuze sentimenten, die wel degelijk een samenhang heeft met wat er vandaag gebeurt. We lezen dit **ook** wel in het rapport: "verlies aan **transcendentie**" betekent nog niet een verlies aan godsdienstigheid. "De vermindering of verzwakking van de traditionele christelijke godsdienstigheid in het algemeen, de godsdienstigheid in de **ruimere zin** is verzwakt of afgenomen"

Naar onze overtuiging **staat traditie tegenover traditie: de orthodoxe-traditionele tegenover de klassiek syncretistische hellenistische, die als een oerstroom door de geschiedenis gaat.**

Het is maar de vraag **welke van de twee een werkelijke krachtbron achter zich heeft staan.** De kwestie is; komt die bron van boven, of is zij uiting van wat beneden is. Die vraag behoeft in een sociologisch rapport niet aan de orde te komen. Zij kan echter in het licht van de Schrift niet verzwegen worden.

Wat wil het Confessioneel Gereformeerd Beraad?

Binnen de synodaal Gereformeerde Kerken bestaat reeds vijfentwintig jaar een **Confessioneel Gereformeerd Beraad**. In dit jubileumjaar groeit het aanzienlijk, vooral ten gevolge van de kwestie Den Heijer. Het beraad vroeg de synode – **tevergeefs** – om maatregelen **tegen** hem. Waar staat dit beraad precies voor? **Koers** interviewde de **secretaris, ds. A.S. Rienstra**, en plaatste **dit** verhaal onder de kop **Altijd geijverd voor Samen op Weg. Toch zijn er** ook nog **gereformeerden** die met recht gereformeerd mogen heten. En dat zijn er meer

dan velen **denken**. Volgens ds. A.S. Rienstra, gereformeerd predikant te Scheveningen en secretaris van het CGB, is het niet overdreven om te stellen *dat tenminste een derde deel van de Gereformeerde Kerken direct of indirect sympathiseert met het belijnd gereformeerde en belijdende karakter van het Beraad*.

Anders **dan** de Gereformeerde Bond in de Nederlands Hervormde Kerk kreeg deze 'modalitaire beweging' in classes en synode nooit een voet aan de grond. Daarin lijkt verandering te komen. De leidslieden doen nu **hun** uiterste best het **CBG** gunstig te stemmen.

Oprichting

Wat was 25 jaar geleden de aanleiding om het CGB op te richten?

'Het Beraad is ontstaan in antwoord op vrijzinnige tendensen in de Gereformeerde Kerken. Met name de publicaties van prof. dr. **H.M. Kuiter** gaven destijds aanleiding tot zorg over het **zicht** op de **blijvende** actualiteit van de gereformeerde belijdenis. Breed leefde het vermoeden dat de vrijzinnige **stroming** in **onze** kerken aan kracht zou winnen.'

'De vereniging CGB was aanvankelijk een stichting. Leden hadden we niet, alleen donateurs. Men was helemaal niet van plan een modaliteit of **stroming** te vormen. De nadruk lag op beraad en confessionele **toerusting**. Daarbij hoort ook de uitgave van ons maandblad **Credo**. De activiteiten **van** het CGB zijn destijds in de Gereformeerde Kerken goed ontvangen. De appèldagen in de **IJsselhal** in Zwolle werden aanvankelijk bezocht door 3.000 B 3.500 mensen.'

(...)

Verskil

We zijn inmiddels 25 jaar verder en de vrijzinnige geluiden in de Gereformeerde Kerken zijn versterkt.

'Dat kun je wel zo stellen. Het is al weer 21 jaar geleden dat de gereformeerde synode de zaak van dr. **H. Wiersinga** behandelde. Toen ging het ook over verzoening door voldoening. Hij leerde dat de Here **Jezus** niet voor onze **zonden** aan het kruis is gestorven, maar om een bepaald schokeffect **tewegg** te brengen.

Die leeruitspraken zijn toen onduidelijk **veroordeeld**. Er is bij die gelegenheid zelfs een pastoraal schrijven de gemeenten in gegaan, waarin heel duidelijk het verzoenend lijden en sterven van de Here **Jezus Christus** is geproclameerd.'

'Dat is een heel verschil met de wijze waarop de synode op 25 november 1997 de zaak van prof. dr. **C.J. den Heyer** heeft behandeld. Ondanks het feit dat Den Heyer nog een stukje verder ging dan **Wiersinga**, zijn de bezwaarschriften tegen zijn leer niet ontvankelijk verklaard. De kritiek van de curatoren is weliswaar met **twee** stemmen verschil overeind gebleven, maar de synode heeft gewoon **hardop** gezegd dat Den Heyer binnen het raam van de **belijdenisgeschriften** en het **ondertekeningsformulier** voor hoogleraren is gebleven. De inmiddels afgetreden **preses** drs. R.S.F. Vissinga heeft zelfs gemeend te moeten verklaren "trots" te zijn op theologen als Den Heyer. Deze uitspraak is door applaus bekrachtigd. Dat applaus klinkt hem nu nog in de oren, want hij heeft een schokeffect **tewegg**gebracht bij vele duizenden **kerkleden**.'

Hoe verklaart u die enorme verschuiving in vrijzinnige richting? Is dat misschien een reactie op de fijnmazige en strakke gereformeerde dogmatiek van voor de Tweede Wereldoorlog?

'Ik denk inderdaad dat één van de oorzaken van die opkomst van de vrijzinnigheid ligt in de benauwende atmosfeer die werd opgeroepen door de gedetailleerde dogmatische verhandelingen die de gereformeerde traditie heeft voortgebracht. Als je te veel nadruk legt op de leer en te weinig op de vertrouwelijke omgang met **God**, schep je een voedingsbodem voor vrijzinnigheid.'

'Een ander element is wellicht de **Vrijmaking** in 1944 geweest. Ik vind het altijd nog heel erg jammer dat wij die goed gereformeerde mensen toen kwijt zijn geraakt. Als zij waren gebleven, had het er in onze Gereformeerde Kerken **schijnlijk** heel anders uitgezien.'

Oecumenisch

Hebt u zelf wel eens overwogen lid

te worden van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt)?

'Nee. Ik ben in 1944 geboren en heb dus zelf de strijd die aan de Vrijmaking vooraf is gegaan, **niet** meegemaakt. Bovendien moet ik eerlijk zeggen dat ik mij **niet** zo thuis zou voelen onder het **vrijgemaakte kerkbegrip**. Het komt nu wel wat los, maar het denken over de 'ware Kerk' in die kring is mij gedurende een lange reeks van jaren toch te enghartig, te exclusief geweest. Ik geloof niet – mals ik eens een vrijgemaakte predikant heb horen zeggen – dat de Here **Jezus** bij zijn **terugkeer** op aarde uitsluitend de **vrijgemaakten** met een bezoek zou vereren. Als ik zoiets hoor, blokkeert er iets van binnen. Ik ben persoonlijk toch oecumenisch ingesteld. God heeft Zijn kinderen ook op plaatsen waar wij dat niet zo gauw verwachten.'

'Ik begrijp overigens best dat mijn vrijgemaakte broeders en zusters hun kracht in het isolement hebben gezocht. Maar ik voel mij daar niet toe aangetrokken. In Harderwijk, de gemeente waar ik van 1987 tot 1979 heb gestaan, heb ik geprobeerd contact te zoeken met mijn vrijgemaakte collega. Maar hij wilde dat niet, omdat ik in zijn ogen lid **ben van** een valse kerk. Moeilijk vind ik dat. Nee, dan zou ik nog eerder christelijk-gereformeerd zijn geworden. Ook omdat mijn vrouw afkomstig is uit de Christelijke Gereformeerde Kerken. In die kring is de sfeer toch wat minder gesloten.'

'Ik ben overigens blij met de geestelijke ontwikkeling **zoals** die zich onder de gereformeerd-vrijgemaakten aftekent. Ik zie een verruiming in het **bereik** van het Nederlands Dagblad en ook de samenwerking tussen RPF en GPV vind ik hoopgevend.'

'Ik maak ruim achttien jaar deel uit van het dagelijks bestuur van het CGB. Daarbij voel ik mij thuis. Wij willen midden in de Gereformeerde Kerken staan en als beweging een wezenlijke bijdrage leveren tot **opbouw** en **vernieuwing** van die kerken door op een eigentijdse wijze te laten zien dat het **gereformeerd belijden** ook vandaag nog steeds m-

tueel is.'
(...)

Evangelisch

Het CGB is **vanaf** het begin aangesloten bij de *Evangelische Alliantie*. Ook zijn we nauw **betrokken** bij het *Evangelisch* Werkverband. Eigenlijk zou je ons nog **het** beste kunnen karakteriseren als *confessioneel-evangelisch*, waarbij de één misschien iets meer **nadruk** zal leggen op de confessie, terwijl de ander het evangelische **karakter** onderstreept. Maar in de **omgang** met **elkaar** **merk** ik weinig verschil van inzicht.'
(...)

*'Ons theologische **denken** is uiteraard wel in ontwikkeling. Wij **zijn** als CGB bijvoorbeeld niet **tegen** de *vrouw in kerkelijke ambten*. In dat opzicht verschillen **we** duidelijk van de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk. We lezen ook geen Statenvertaling, **maar** gebruiken de Nieuwe Vertaling (1951). De *psalmberijming* van 1773 hebben **we** ingeruild voor het Liedboek. In dat opzicht zijn **we** te vergelijken met de Confessionele Vereniging in de Nederlandse Hervormde Kerk.'

Contacten

Onderhoud het CGB ook contacten met de Gereformeerde Bond en de Confessionele Vereniging?

'Jazeker. Met beide bewegingen onderhouden **we** goede contacten. Het is momenteel zelfs zo dat er vrijwel maandelijks een gezamenlijk overleg is tussen het CGB, de Gereformeerde Bond, de Confessionele Vereniging, het Evangelisch Werkverband en de Vrienden van Kohlbrugge. **Varig** jaar hebben we het *Pinkster-appel* doen uitgaan. Dit jaar komen we met een *Paasbrief*. Als orthodoxe groeperingen binnen de *Hervormde Kerk* en de Gereformeerde Kerken zoeken **we** elkaar op, ook met het oog op het Samen-op-Weg-proces en de *totstandkoming* van de Verenigde Protestantse Kerk in Nederland (VPKN). Het is **alleen** maar fijn als **we** elkaar als *bijbelgetrouwe groeperingen* kunnen vinden voordat de *kerkfusie* een feit is. Dat versterkt

de positie van de *orthodoxie* in het nieuwe *kerkverband*.'

Gereformeerd

(...)

Voor sommigen betekent gereformeerd-zijn niet meer dan **een** bepaalde houding of gesteldheid. Ik zie het *gereformeerd-zijn* anders. Voor **mij** betekent het: vasthouden aan de Bijbel als het Woord van God én vasthouden aan de *belijdenisgeschriften* w de Drie Formulieren van Enigheid.'
(...)

Versterking

Wat is uw visie op het SoW-proces?

'Als CGB hebben we weinig *bezwaar tegen dit proces*. Sommige mensen **denken** dat wij net zoveel moeite **hebben als** de *Gereformeerde* Bond. Dat is dus een misverstand. Ik kan overigens best **begrijpen** dat de Gereformeerde Bond moeite heeft met een samengaan met de Gereformeerde Kerken. **Ik** kan **mij** voorstellen dat zij niet staan te **popelen** om samen te gaan met een kerk waar de synode de theologie van Den Heyer onthaalt met **sen** *warm* applaus.'

'Als CGB hebben we de ontwerpkerkorde van de VPKN *kritisch* begeleid. Hetzelfde gebeurt ten aanzien van de ordinanties. Vanuit onze optiek betekent Samen op Weg **een** versterking van de confessionele inbreng. Wij vinden het alleen maar fijn als we onze broeders en zusters van de Gereformeerde Bond en de Confessionele Vereniging de hand kunnen reiken.'
(...)

'Vroeger waren wij er **trots** op dat wij *gereformeerd* waren. In de *herform&* kwestie Smits hadden wij als *gereformeerden* nog een zekere trots op ons afgescheiden-zijn. Dat is er **nu** wel af. Het is in zekere zin beschamend om in onze tijd lid van de Gereformeerde Kerken te zijn.'
'Ik moet daar wel bij zeggen dat je *de vrijzinnigheid vooral tegenkomt bij de leiding en de opleiding van onze kerken*. Op het grondvlak ligt dat anders. ik ben er zeker van *dat* het *grootste deel van de kerkmensen* nog altijd gewoon *confessioneel gereformeerd* is.'

(...)

Verandering

Dit geeft eigenlijk precies weer wat hervormden op gereformeerden tegen hebben: die drammerige, over alles heen walsende boerenslimheid waarmee men andersdenken categorisch wegdrukt. Kunt u dat begrijpen?

'Ik weet *niet* of dat *typisch* gereformeerd is. Wat ik wel merk is dat men er **de** laatste **twee maanden** alles aan doet *om* het CGB **erbij** te *betrekken*. Ineens zijn we er en wordt er rekening met ons gehouden. De nieuwe synode-preses komt kennismaken met onze **voorzitter**. Bet moderamen heeft behoefte aan een gesprek met het CGB **na** de teleurstellendegang van zaken **rond** de zaak-Den Heyer. We hebben binnenkort zelfs **een** *gesprek* met *het* moderamen van de curatoren van de Theologische *Universiteit* over **een** bijzonder *hooglerarschap*. Zelfs niet-christelijke media als *NRC-Handelsblad* en Het Parool hebben nu ineens belangstelling **voor** het CGB.'

'Daaraan zie je dat je kerkelijke positie in heel korte tijd **radicaal** kan veranderen. Als ik vroeger namens het CGB brieven stuurde naar de curatoren van de Theologische *Universiteit* met het **verzoek** één confessioneel gereformeerde hoogleraar te benoemen, werden die *brieven* niet **eens** beantwoord.'

Het Confessioneel Gereformeerd Beraad verdient **onze** sympathie *om* zijn opkomen voor de belijdenis **van** het *geloof* dat ons is overgeleverd. **De** vraag is alleen: is het *radicaal* genoeg? Vraagt een echt confessionele opstelling niet **meer** afstand **van** het evangelische en van het *samen-op-weg-denken*? En mag je er genoeg **mee** nemen **een** *orthodoxe* groepering te zijn die min of meer invloed heeft binnen de kerkelijke *gemeenschap waartoe* je blijft behoren, maar waarbinnen naast de *gezond-makende* leer ook de dwaling *structureel* de ruimte krijgt om haar *infecterende* werk te doen? Werk je w goed mee met de grote Herder, die **zijn** schapen wil *vergaderen, beschermen en onderhouden*?